

सि र्ज ना

(समालोचना संग्रह)

उवःह्य : —

नर्मदेश्वर प्रधान एम० ए० (अंग्रेजी साहित्य)

सिर्जना

(समालोचना संग्रह)

लेखक :-

नर्मदेश्वर प्रधान एम० ए० (अंग्रेजी साहित्य)

पिकाम्हं :-

जोशी रिसर्च इन्स्टिट्यूट

द्वितीय संस्करण

ने० सं० ११०२

वि० सं० २०३८

मू :- ३/५०

धलःपौ

- १) प्राचीन काव्यय् 'म्ये' तत्वया स्थान १
- २) नेपाल भाषा काव्यय् रोमानीवाद : छत्वाः खँ... .. ४
- ३) कवियत्री नारायणदेवी : छगू विश्लेषण ९
- ४) आधुनिक कविता : छगू चर्चा... .. १७
- ५) सत्यसती नाटकियता : छगू तर्क... .. २७
- ६) "सिर्जना" जिगु मिखाय् माणिकलाल ३७

जिगु धायेगु

समालोचना क्षेत्रय् जिगु प्रथम प्रयास श्व “सिर्जना” छिकपिनिगु
ह्लाती दु । छह्य समालोचकया रूपय् थः गुलि सफल धंगु गौरव अनुभव
यायेगु महत्वाकांक्षा ज्वनाः जि श्व सफू च्वया च्वनागु मखु । छह्य साधारण
पाठकया रूपय् जिगु नुगलथ् लुया वःगु बिभिन्न बिचारत ब्वयेगु नञ्च प्रयास
हे श्व जिगु चिधंगु सफूया मूल उद्देश्य खः । कारणबस सफू दुने यक्व प्रूफ
द्वंत दुथ्याः वन । उकिया लागि ब्वमिपिके क्षमा पवंसे यथाशक्य शुद्ध यानाः
च्वना दीत जिगु बिनञ्च अनुरोध दु ।

प्रथम संस्करण

ने. सं. १०९६

बि. सं २०३३

चवमि

भाजु नर्मदेश्वरया समालोचना संग्रह “सिर्जना” नेपाल भाषाया समालोचना साहित्य्य् अग्नं सिर्जनात्मक तँसा कथं वःगु दु । योग्य समालोचकतय् ह्यति व दुपि योग्य समालोचकत नं ह्ला पो चिना चवंगु इलय् छह्य न्ह्य व योग्यह्य समालोचक पिदनेगु कीगु निति तसकं लुदनेबहगु खँ धायेमा । प्रतिभा दुपि नेपाल भाषा कबि लेखकतय् कृतिया समालोचनात्मक अध्ययन ह्योजक जूगु व इमिगु कृतिया मूल्यांकन व interpretation मजुया चवंगु कीगु नेपाल भाषा साहित्य्या बिकासय् छगु तधंगु ह्यति धाः सां ज्यू । उकि थुगु क्षेत्रय् भाजु नर्मदेश्वरया थुगु दुकुलुगु योगदान च्वछाये बह जू ।

कविता व बाखं च्वयाः तःदँ न्ह्यः साहित्य्या ख्यलय् खने दयेकः काःह्य खः सां समालोचनया ख्यलय् वय्कःया थ्व ह्लापांगु कुतः खः । ह्लापांगु कुतलय् हे थुलि ग्यसुग्यंगु समालोचना वय्कः पाखें ब्वनेखंगुली नेपाल भाषा समालोचना साहित्य ब्वलंकेगुली वय्क पाखें गाक्क तिवः दइगु आशा यायेफु ।

थ्व सफुती दुथ्याःगु न्यापु समालोचनात्मक लेख ब्वनेबलय् थियातःगु बिषयया पुनर्मूल्यांकन व reinterpretation जूगु थें ताः । थुकथं भाजु नर्मदेश्वरं थः म्हं अध्ययन याःगु साहित्यिक कृतियात थःगु हे मौलिक बिचाः कथं मूल्यांकन यानाः च्वमितय्त ह्लापा स्वयाः अप्वः ह्यसीकेगु व न्हून्हू कथं ह्यसीकेगु ज्या याना दीगु च्वछाये बह जू ।

छुं ई न्ह्यः तक नेपाल भाषा साहित्य्य समालोचना यायेबहःगु कृति हे मदु थें भाःपी माःगु स्थिती विश्वास याना च्वनापि कीत वय्कलं थ्व खँय् विश्वास मयाकेगु कुतः यानादीगु दु । समालोचकया योग्यता व कुतलं कीगु भाषाय् नं समालोचनात्मक अध्ययनया क्षेत्र गाक्कं तव्याके फुगु खँ थ्वहे सफुती विभिन्न लेखक व कृतिया विभिन्न दृष्टिकोणं जूगु समालोचनात्मक अध्ययनं पुष्टि जूगु दु ।

प्रथम संस्करण

ने. सं. १०९६

बि. सं. २०३३

— पद्म रत्न तुलाधर

प्राचीन काव्यय् 'म्ये' तत्वया स्थान

प्राचीन काव्य धकाः कीसं थौं पुलांगु म्ये, बाखँम्ये इत्यादि सफू कयाच्यना, ब्वनाच्वना । खला थौं काव्य धायेवल्य् संगीतमय हे जुइमाः धइगु गुगुं निश्चित नियम म्दु, संगीतया परम्परागत सूर, ताल, लय् इत्यादिया लिधँसा मकासे नं थौं काव्यया निर्माण जू । अय् धकाः थौं नं संगीतमय काव्यया रचना हे मजगु मखु, तर गुगु रूप्य प्राचीन काव्यय् काव्य वा गीती तत्वया अविच्छिन्न व आङ्गिक स्वापू कीसं खनी, थौं कीत म्ये व काव्य धायेबल्य् थोथी क्षेत्र धइथे भान जुइ । छे व्वमित अजुगति चायेफु प्राचीन काव्यया नामय् म्ये व्वनेबल्य्, तर बांलाक दुबिना स्वयेबल्य् प्रष्ट जुइ गुकथं 'म्ये' तत्व कीगु पुलांगु काव्यया प्राण खः । 'म्ये' प्राचीन काव्यया जन्मजात स्वरूप जक मखु, प्राचीन काव्ययात न्यक म्वायेगु क्षमता व गुगुगु तक सजीव जुइ फइगु गतिशीलता नं श्वहे 'म्ये' तत्वं व्यूगु दु । उकि प्राचीन काव्यय् 'म्ये' तत्वया भूमिका बांलाक विचाः यायेबहः जू ।

थौं कीसं अप्वः धइथे पुलाम्ये हालेगु व न्यनेगु स्वयाः ब्वनेगु यानाच्वना । खला हालेगु उद्देश्य ज्वनाः खनेदुगु विभिन्न म्येत थ.थ.गु सूर, लय् तालबद्ध जुयाः श्वये फुगु सा उकिया सजीवता व अभिव्यक्ति प्रचूर मात्राय् जुइगु जुइ अले श्रोतातय् नुगलय् दुने थ्यक थियाः इमित गावकं सम्बेदनशील याइगु जुइ । थौं नं पुलां म्येत व्वनेबल्य् कीत नुगलय् मथ्यूगु मख, तर अय्नु गुलि न्यनेबल्य् थोगुजुइ उलि मथ्यू धकाः कीस अःपुक अनुमान यायेफु, छाय् धासा पुलांम्येया पूर्वगु अभिव्यक्ति (total expression) या माध्यम केवल म्येया खँवः जक मखसे उकियात त्वयेक छचलातःगु सूर ताल व लय् नं उत्तिकं महत्वपूर्ण जू । उकि यदि पुलांम्ये (काव्य) या दुनुगलय् थ्यक्यगु खःसा कीसं ब्वनां जक गाइमखु, संगीतया रूप्य न्यनेमाःगु नं आवश्यकता जू बइ । छाय्धाःसा कीगु प्राचीन कव्यय् अभिव्यक्तिया दृष्टिकोणं नं काव्य व म्ये (संगीत) छगू मेगुया पूरक जुयाच्वंगु गनेदु ।

थौं वयाः पुलां म्येया काव्यया रूप्य पठन पाठन जू । हालेगु न्यनेगु

स्वयाः पुलां म्ये (प्राचीन काव्य) व्वनेगु विषय जुजुं बयाच्चंगु दु । थ्व खने दुगु परिवर्तन जुइफु शायद प्राचीन काव्ययात चीरकाल तक म्वायेत माःगु 'म्ये' तत्वया आःवयाः ह्य आवश्यक जुजुं वल जुइ । खला म्ये तत्वया छगु लक्ष गायक व श्रोतातय्त मनोरन्जन यायेगु नं खः । साधारण कथं धयाबलेय् स्वयाः लयबद्ध याना म्येया रूपय् न्यने कने यायबलेय् अप्वः आनन्द बी । पुलांपि मनूतय् थौं थें मनोरन्जन यायेगु अनेक साधन मदु । उकिं मनोरन्जन यायेगु दृष्टिकोणं नं 'म्ये' न्यनेगु, हल्लेगु इमि निम्ति प्रभावकारी साधन जुल, जनसाधारण मनूतय् मनोबिनोदया कारण जुल । न्यनीपि सकलयात मनोरन्जन याये फुगु म्ये तत्व प्राणया रूपय् दुगुलिं नं प्राचीन काव्य युगयुगान्तर तक म्वाये फुगुया छगू कारण खः । जनसाधारणयात बी फुगु आनन्दया कारणबस हे प्राचीन काव्य जनसाधारण लिसे सतिनाचवन ।

आः वयाः 'म्ये' पाखें वइगु मनोरन्जन पक्षयात स्वयाः प्राचीन काव्य तात्कालीन समाजया न्हाय्कंया रूपय् गुकथं महत्वपूर्ण जू धइगु अध्ययन यायेगु कुतः जुजुं वइच्चंगु खनेदु । मनोरन्जन पक्षयात स्वयाः समाजयात कुला स्वयेगु साहित्यया उद्देश्य जुया वइच्चंगु थौंया युगय थुकथं प्राचीन काव्ये छगूकथं मनोरन्जनया नं ज्याभः जुयाच्चंगु 'म्ये' तत्वया महत्व ह्य गुइगु स्वभाविक जुइफु । थौं वया पुलांम्ये ह्यापार्थे श्रव्य वस्तु जक मखसे, मनन् चिन्तना यानाः व्वनेगु पाठय विषयवस्तु नं जुया वःगु खनेदु ।

तर प्राचीन काव्यय् दइच्चंगु म्ये तत्व मनोरन्जनया दृष्टिकोणं जक न्हाथने बहः मखु । खः छुं प्रतिशत मनोरन्जया माध्यम खयाः नं पुलांगु काव्यय् दइच्चंगु 'म्ये' तत्व मनोरन्जन मनोरन्जनया लागि जक जुयाच्चंगु मदु । बरू प्राचीन काव्ययात सुरक्षा, प्रचार, प्रसार यायेयगु मूल ज्याभः थ्वहे म्ये तत्व खः गुकिया ऐतिहासिक महत्वयात कीसं त्वःमंके फइमखु । खः थौं सुनां नं छुं च्वःसा उकियात सुरक्षा, प्रचार प्रसार यायेगु अनेक वैज्ञानिक साधनत दु । तर प्राचीन युगय् गुबलेय् जनसाधारण निरक्षर तिनि, गुबलेय् गुगुं प्रचार व प्रसारया वैज्ञानिक उपकरणया नां जक नं मदु, उज्याःबलेय् सृजना जूगु काव्यात्मक अभिव्यक्तितय्त जनसाधारणया दथुइ थ्वंकेगु व लिपा तक नं

म्वाकेगु सामर्थ्यं पुलांगु काव्यय् दइच्चंगु गीति तत्वया कारणं हे जगु खः ।
 उकिं गुगुं बैज्ञानिक साधनया अभावया ईलय् नं जनमासयात क्वातुक्क थिया
 तये फुगु मनोवैज्ञानिक साधनया रूपय् थ्य 'म्ये' तत्व प्राचीन काव्यय् खने
 दइच्चंगु दु ।

साहित्य गुगुं छगू ~~मन्त्र~~ बर्गया सम्पति मखु, थुनिया जनसाधारण
 लिसे सत्तीगु वक्वात्तुगु स्वापु दयेमाः धइगु प्रगतिशील बिचारधाराया चरि-
 तार्थ प्राचीन काव्ये थ्वहे म्ये तत्वया कारणं जुया च्वंगु दु । थ्व दृष्टिकोणयात
 यदि प्राचीन काव्यं व्यवहारिक रूप बियाच्चंगु दःसा उकिया मूल कारण
 जुड उके दइच्चंगु म्ये तत्व । सकस्यां नुगलय् थी मफइगु विषयस्तु सामूहिक
 म्येया रूपय् प्रचार जुइत अःपुई मखु । जनसाधारणया दथुइसामूहिक म्येया
 रूपय् म्वाये मफुगु गुगुं नं म्ये चिरकाल तक म्वाये फइमखु । उकिं न्हाथे
 हे व्यक्तिगत अनुभूतिया फल-स्वरूप पिज्वःगु जूसां गुगुं म्ये उबलय् तिनि
 जनसाधारण दथुइ वइ गुबलय् व म्ये सामूहिक भावनायत नं गुगुं प्रकारं
 थिया च्वनी । उबलय् काव्ययात म्ये हालाः म्वाकीपि हे जनसाधारण खः ।
 उकिं जनसाधारणयात प्रभावित मयाइगु म्ये म्वाये फइमखु, सुरक्षित जुइ
 फइमखु । छीत प्राचीन काव्य वनेबलय् तात्कालीन जनसाधारणया विभिन्न
 किसिमया आस्था, मान्यता, दृष्टिकोण, उद्गार, त्रिद्रोह इत्यादि भावनातय्
 छलंङ्ग जान उत्री । थुकथं सामूहिक मनोदशा, मनोभावनायात प्राचीन
 काव्यय् प्रष्ट नक्सां प्रतिबिम्बित याये फुगु कारणं पुलां काव्यय् दुगु म्ये तत्व
 हे खः । अज व्यक्तिगत मनोभावनां जाःगु काव्यतय् नं केवल व्यक्ती सीमित
 मयासे सर्वसाधारणीकरण यानाः रोचक आकर्षक ब ग्रहयायेगु ज्या नं
 प्राचीन काव्यय् म्ये तत्वं हे याना वइच्चंगु खनेदु ।

नेपाल भाषा काव्यय्

रोमनीवादः छत्वाः खँ

राजनैतिक अन्धकारय् त्रिवंश लिकुना चवने माःगु नेपालभाषा साहित्यय् कवि सिद्धिदास, योगवीर सिंहपिनि उदयं न्हूगु हलचल, न्हूगु जागरण खने दत । थ्वय्कःपिनि तपस्या व संलग्नतां चिरकाल तक मृत प्राय मुकुता-वस्थाय् न्ह्यलं व्वाना चवने माःगु नेपाल भाषा साहित्यं पुनर्जागरणया मासः ह्लाये खन । खला थ्व युग साहित्यया दृष्टिकोणं जक महत्वपूर्ण मखसे भाषाया दृष्टिकोणं नं पुनरुत्थानया काल खः कारण सी-म्वायेगु संवर्षय् मर्णान्त प्रायः जुयाच्चंगु भाषायात जनसम्पर्कय् ह्याः लोकप्रिय यानाः म्वाकेगु प्रयास गुगु पुनर्जागरण ईया साहित्यकारतयसं यात व स्तुत्य जू । खः 'स्वान्त सुखाय' धकाः थःगु वैयक्तिक मनोरञ्जनया लक्ष्यतयाः जक थ्व युगयापि साहित्यकारतसें भाषा साहित्यया सेवा याःगु जूसा भाषा साहित्य उबलय् जन सम्पर्कय् हयेत मुलि सम्भव जुइगु खः व शंकास्पद हे खँ जुइ । तर पुनर्जागरणया साहित्यकारतयसं तत्कालीन जन रुचियात ध्यानय् तयाः धर्म नीतिया माध्यमं जनताय् चेतना ह्वैलेगु, समाज सुधार यायेगु थुज्वःगु थःथःपु इच्छा, उद्देश्ययात पूर्ति याना च्वंगु खने दु । थुकथं पुनर्जागरण युगया छह न्ह्यलुवा कवि सिद्धिदासया मुविज्ञात रचना 'सज्जन हृदयाभरण' व 'सत्यसती' या मूल उद्देश्य न शिक्षाप्रद हे खने दु । तर सिद्धिदास महाजु मुक्कं छह साहित्य साधक महर्षी खःता कवि योगवीरसिंह समाजया विभिन्न क्षेत्रय् तःधंगु हचूपाः हयेगु महत्वाकांक्षा दूह्य छह सुधारक खः । वयकःया "नेपाल भाषा" 'धर्मसार', 'मनया उद्गार', 'प्रवासी पत्नीया बसन्त' इत्यादि कविताय् भाषा, धार्मिक व जातिय सुधारया सः थ्वयाच्चंगु स्पष्ट सी दु । थुकथं व्यवहारिक क्षेत्रय् नं सुधारया निति सदां संलग्न व सकृय वयकःया सुधार प्रति मात्र भावुकता जक मखसे कविताया माध्यमं

सुधार यायेगु तीव्र उमङ्ग नं वयकःपाके दु धाय् वलय् अत्युक्ति जुइथे मच्चं । पुनर्जारण युगय् थ्व कवि द्वयपिके कल्पनाया पपू छुनाः भावनाया सरगतय् ब्वयाः सौन्दर्यानुभूति व मनोरञ्जन कायेगु मखु बरू नीति व धर्मया बहः कयाः साहित्यया माध्यामं समाजय् शिक्षा व सुधार ह्वलेगु हे मूलभूत बिचाः खने दु ।

थुकथं सिद्धिदास, योगवीरसिंह वाहेकनं मेमेपि कविपि न थ्व पुनर्जागरण युगय् मदुगु मखु । मानलाल मास्के, सरदार हरिभक्त, रामजी प्रधानाङ्ग इत्यादिपि नं थ्व युगया उल्लेखनीय कविपि खः । तर विषय वस्तु, शैली इत्यादि दृष्टिकोण कथं थ्वय्कः सकल कविपिन्त सामूहिक कथं मूल्यांकन यायेगु खःसा थ्व युग शास्त्रीय धाय् बहः जू । व्यक्तिगत भावावेश, घाट प्रतिघाट, उत्तेजना, उव्छासतय्त स्वतन्त्र व स्वच्छन्द कथं अभिव्यक्त यानाः कल्पनाया संसारय् तनेगु स्वयाः उपदेश व नीतिता बहः कयाः समाजय् नैतिक चेतना थनेगु हे थ्व युगया कवितय् दृढता खनेदु । उकिं थ्व ईयापि कवित विषय वस्तुया दृष्टिकोण उपदेशात्मक व नैतिक शिक्षाया पक्षपाती खनेदुसा शैलीया दृष्टिकोणं नं थ्व युगयापि कवितय्के सरसता व स्वच्छन्दता खने मदु । थुमिगु भावाभिव्यक्ति नुगलं पिहां मवसे विवेक व विचाःया पूर्वाग्रह व अनुशासन संचालित व नियन्त्रित जुयाच्चंगु खनेदु । थ्वहे कारण थ्वय्कःपिनि रचना सैधान्तिक दृष्टिकोणं शास्त्रीय परम्पराय् दुध्याःगु दु ।

आः वयाः छगू विवादया खं थुथाय्लाक्क खने दइ । योगवीरसिंह लिपा न्हगु शैली हःह्य व नेपाल भाषाया साहित्य क्षेत्रय् रोमानीवादया प्रवर्तक धका गुगु वर्णन कवि वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलया वारे जुयाच्चंगु दु व सैधान्तिक दृष्टिकोणं गुलि तक पाय्छि जू व बिचारणीय जू । कारण 'वसन्त' 'सन्ध्या' 'बह्येत्यगु स्वां यात' धका प्राकृतिक विषयवस्तु कयाः कविता चव्य् वं हे रोमानीवादया बिशेषणं वय्कयात छाय्पेगु खःसा थ्व मेगु हे खँ खः । खयफु, पाश्चात्य साहित्य अध्ययनया फलस्वरूप विषयवस्तुया रूपय् प्राकृतिक विषयवस्तु ल्यय्गुली वय्कः प्रति पाश्चात्य रोमानीवादीतय् छुं अंशय् प्रभाव लाः वन जुइ । तर थुलि हे वय्कःयात पूर्वह्य (full fledged) रोमानीवादी धकाः क्वछिना छव्येगु गुलि तक उचित जुइ थ्व छगू बिचाः

पाये मानिगु खँ जुइ । प्रकृति तत्व दया नं कवि बैकुण्ठ प्रसाद लाकौल न त अंग्रेजी साहित्यया प्रख्यात रोमानीवादी कवि वर्डस्वर्थ थें प्रकृतिवादी हे खः न वय्कः याके प्रकृति लिसे गुगं आत्मीयता हे खने दु । प्रकृति बिषयमा आवरण दयाः नं वय्कःया कविताया मूल लक्ष्य वयकया पूर्वजपिनि परम्परा व संस्कार अनुरूप उपदेश बीगु ब विवेकवा नैतिक ज्ञान पाखे अप्वः आकर्षित जूगु खने दु । व्ह्येत्यंगु स्वांयात' कवितां नं थ्व खँया बांलाक पुष्टि याः । भाषाया दृष्टिकोण लाकौलजुया भाय् शास्त्रीय परम्पराय् लिधना च्वंगु खने दु । छन्द व मन्त्राया पूर्वाग्रह, परिस्कृत भाय् व अभिव्यक्तिया लागि गुगु कृत्रिम कुतः वय्कःया कविताय् जुयाच्वंगु दु उकिया कारणं नं वय्कःयात रोमानीवादी धाये थाकुइ कारण सुविख्यात रोमानीवादी तसें अभिव्यक्तिया दृष्टिकोण क्वात्तुगु भावनाया स्वच्छन्द प्रवाह (Spontaneous out-flow of powerful feeling) यात थःगु कविताया मापडण्ड तुनाच्वंगु दु । उकिं लाकौलजुया “थुलिचाय्” प्रकाशित रचनातय् लिधंसा कयाः वय्कःयात गुलि शास्त्रीय युगया लिच्चः धार्याछि उलि रोमानीवादया अग्रगामी धाये थाकुइ ला धइ थें च्वं ।

लाकौल लिपा छीगु साहित्यय् सीदयेक छगू ठोस काल जेल काल खः । खला चित्तधर व सिद्धचरणपिसं जेलय् वने न्ह्योः हे नं काव्य आराधनाया शुभारम्भ याना दी धुंकूगु खः । थः गुरू योगवीरसिंह पाखें प्रभावित कवि चित्तधरं नं थःगु काव्यात्मक जीवनया श्री गणेश ‘बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा’ पत्रिकाया मार्फत याना दीगु खः । अथेहे कवि सिद्धचरणं नं सेल्लागु काव्यकृति च्वया दी धुंकूगु खः । तर अनेक त्वहः तयाः तात्कालीन सरकारं फत्ते बहादुर सिंह, चित्तधर, केशरमान, धर्म रत्न, हरिकृष्ण आदितय्त जेलया शिकार यात । थः कलाःपिं लिसे बायाः अनिश्रित जीवन हनेत वाध्य जूपिं थ्वय्कः युवकपिन्त जेल जीवनं यक्व भावुक याना बिल । फलत जेल जीवनया कठोर उकुसमुकुसया घेरां मानसिक मुक्ति प्राप्त यायत कल्पनाया लिधंसा काः वन । वय्कः पिनि निंति इलय ब्यलय लुया वइगु

विभिन्न आशा, निराशा, वेदना, लुमन्तिया क्वात्तुगु भावानुभूतितय् अभिव्यक्त्या माध्यम कविता जुन । थ्व खं चित्तधरजुया 'हृदया कथा', व्यथितजुया 'प्रतीक्षा', 'दिवस चित्र', 'खुबि प्यागु म्ये', सिद्धिचरणजुया 'सीस्त्रा', हरिकृष्णजुया 'खुबि' इत्यादि रचनातय् अध्ययन मननं स्पष्ट जुइ । त्हापाया उपदेशया माध्यमं समाजय् नैतिक, धार्मिक चेतना ह्येगु काव्य धारायात पुलाः थःथःगु वैयक्तिक भावनाया सुपाँचय् कल्पनाया देगः दनाः उकी हे मचाय्कं आनन्द कयाः नुगः तयेगु हे जेलकालीन कवितय् विशेषता जुल । थूकथं जेलकालीन युग रोमानीवादी दृष्टिकोणं छगु न्ह्यथने वहःगु महत्वपूर्ण युग खः ।

खतु, रोमानीवादया क्रम जेल काल लिपा नं न्ह्या हे वन । 'ख्वास' या रचना लिसें केदारमान 'व्यथित' जुं रोमानीवादयात तिलाञ्जलि वियाः नेपाल भाषाया साहित्यय् न्हूगु युग स्वना दिल । अंग्रेजी रोमानीवादीतय्के खने दइगु कल्पनाया चमत्कार, वैयक्तिक भावना, विषादपूर्ण भाव (melancholic tone) नैराश्यता इत्यादि भावनातय शरण काये त्वःताः यथार्थता, समष्टि व सकरात्मक परिवर्तन प्रति आस्था क्यनाः व्यक्कलं नेपाल भाषा कविताय् आधुनिकताया सूत्रपात याना दिल । छेखे रोमानीवादी कवितां थःगु लँपु ज्वनाः न्ह्याना हे च्वन । रोमानीवादया विकास क्रमय् कवयित्री नारायण देवी व दुर्गालालि विशेष कथं न्ह्यथने वहःजू । भावनाया सरलीकरण, गीतितत्व, स्वच्छन्दता व कल्पनाया स्वच्छता इत्यादि लक्षणत थ्वय्कःपिनि कविताया विशेषता धाःसां पाइमखु तर थ्वय्कःपि निह्य काव्यकारपिके तःधंगु प्रभाव कवि सिद्धिचरणया हे लाःगु खने दु । धात्थे धाय्माल धाःसा आरम्भकालं निसें रोमानीवादया परिपक्वता गुलि सिद्धिचरणसं प्रष्ट जुइ उलि मेपि वय्कःया समकालीन कविबन्धुपिके नं मजू । वय्कःया भावाभिव्यक्ति खने दइगु स्वाभाविकता सरलता, अले कल्पनाया उच्चतां वय्कःयात नेपाल भाषा साहित्यय् रोमानीवाद आन्दोलनय् विशिष्ट स्थान ब्यू । पुर्वोक्त लक्षणत वय्कःया प्रचलित रचना 'मा' कवित स्वयेवं हे न छर्लङ्ग जुइ ।

छुं मदुगु शून्ययात नं नाँ गाँ बियाः थःगु सृजनात्मक कल्पनाया माध्यमं कवि न्हूगु संसारया सृष्टि याइ । थुकथं कवित्वं कल्पना शक्ति अत्यन्त तीक्ष्ण जुइ । अज रोमानीवादीतय्सं ला बुद्धि विवेक पक्षयात स्वयाः अनियन्त्रित कल्पना पक्षयात हे अप्वः च्यूताः तयाचवंगु खनेदु । अय् धयां क्लाय्सिकल कविपिके नं कल्पना भ्याः हे दइमखु धइगु मखु । गथे सिद्धिदास, योगवीर सिंह, लाकौलपिनि रचनाय् नं कल्पना मदु धाये फइमखु । तर क्लाय्सिकल कविपिके कल्पनाया मू विवेक व नैतिक पक्षया अनुपातय् गौण जुइ । अले व साध्य मजुसे साधन जक जू वनी । इमि कल्पना अनुशासित व नियन्त्रित जुइ । तर रोमानीवादी कविपिसं थःगु भावना, उमंग व आवेगयात प्रकट-करण याइवलथ भिखा तिसिना कल्पनाया अनुकरण यायेत नं लिफः स्वइ मखु । थुकथं इमिगु कविता वैयक्तिक जू वनीगु स्वाभाविक जू ।

कवि सिद्धिचरण “तिकिऊयाः” कविताय् चवपादीगु दु कि व्यवहारिक संसारय् थः प्रियतमयात प्राप्त याये मफुसां (नुगः) कल्पनाया संसारय् थः प्रियतम सदां कविया हे जुयाचवनी । छायांक कल्पनाया संसारय् कवि सर्वशक्तिमान सम्राट खः अज सम्पूर्ण विश्व ब्रह्माण्डयात हे धयार्थे थःगु अधीनय् तयेगु क्षमता वयाके गावकं दयाचवनी । व्यावहारिक दृष्टिकोण स्वयेबलय् थ्व छुं मखु कविया मात्र भाबुकता खः । तर थुज्वःगु भावुकतां हे कवियात रोमानीवादी दयेकी ।

थुकथं निष्कर्षय् थ्व धायेफु कि नेपाल भाषाय् रोमानीवादी आन्दोलनया अग्रगामी कविथा रूपय् कीसं सिद्धिचरणयात हे काय् माली । खः विषयवस्तुया दृष्टिकोण वय्कःया जेलकालीन कविबन्धुसि नं रोमानीवाद प्रयोग मयाःगु मखु । तर विषय व खुसि थें सलल भाव प्रवाह न्ह्याइगु शैली निगुलि दृष्टिकोण समानुपातिक रूपय् रोमानीवादया प्रस्फुटन गुलि कवि सिद्धिचरण याके जू उलि वय्कःया समकालीन कवि बन्धुपिके नं जूगु खने मदु ।

कवयित्री नारायण देवी

: छगू विश्लेषण

समाजया बिभिन्न क्षेत्रय् विद्यमान कटु समस्यातसें चेतनशील साहित्यिक वर्गया नुगलय् कुत्तुकुला चवनी । थ्व स्वाभाविक खः समाजय् ब्वलना म्वाना च्वंपि लेखकत समसामयिक सामाजिक स्थितिवोध पाखें मुक्त जुया चवने फइ मखु, च्वं हे च्वंसां इमि मू गुलि दइ थ्व छगू प्रश्न हे जुइ । प्रजातन्त्रलिपा नेपाःमितयत थःगु प्यखेंया वातावरण, स्थिति यात प्रत्यक्ष कथं बांलाक ब्ववाला स्वयेगु छगु ठोस अवसर वल । थ्व हे अवसरया लिधंसा कयाः साहित्यिक वर्ग अनेक सामाजिक आर्थिक, राजनैतिक, समस्यातयत थःगु रचनाय् स्थान बिल । समाजया उन्नति व उत्थानयात पनीगु अनेक ज्वलन्त समस्यात मध्यय् रूढीसंस्कारया प्रहारं कय्काः दं दं थःगु स्वतन्त्र व्यक्तित्व तंकाः लिकुना म्वाय माः पि नारी वर्गया समस्या नं छगू खः । प्रजातन्त्रलिपा काव्यया माध्यमं नारी जातिया दयनीय अवस्थाया मार्मिक चित्रण यांनाः छन्हु नारी जागृति वइतिनि धइगु पूर्ण आशा भरोसा ब्यूह्य प्रथम युगसचेत व चेतनशील कवयित्री मयजु नारायण देवी हे खः धायेमाः । खः मिसा समस्या प्रति बय्कः या न्हयः अन्य वर्गया भ्या हे च्यूता मदु धका धाय् फइमखु । तर The wearer knows where the shoe pinches धइगु मनोवैज्ञानिक उक्ति कथं नं नारी समस्या प्रति अन्य वर्गं याइगु अध्ययन मनन उलि इमान्दारपूर्ण व सम्बेदनशील मजुइफु गुलि छह्य मिसां याइबलय् जुइ । उकिं नारी समस्यायात कयाः च्वयाः तःगु मयजु नारायण देवीया कबिताया विषेशता केवल समस्या प्रति खने दुगु औपचारिक जागरूकता जक मखसे समस्याया अनुभूति व प्रस्तुतीकरणय् खनेदुगु स्वाभाविकता, मार्मिकता व सम्बेदनशीलता खः ।

नारीवर्गया शोषित, पतीत व कुण्ठित अवस्थायात कया मर्मस्पर्शी
 विश्लेषण विशेषत वय्कःया “नारी जीवन” व “नारीयात” कविताय् जुया
 च्वंगं खने दु । जीगु समाजे नारीया जन्म हे छगू तिरष्कृत वस्तुया रूप्य जुइ,
 अत्य वया सम्पूर्ण भावी जीवन नं अभिशप्त, स्वत्वहीन यन्त्र बरोबर जुया पवी

“म्ह्याय् बुल” धाय्वं हे खयूं-खवालें
 स्वागत याकाः नारी बुइगु,

जड हे नारी रूप कया थन
 कठपुटली थें ज्यला वनीगु

थुकथं सांसः ल्हाना च्वंगु लास थें जक म्वायेमाःगु वाध्यता हे मिसा वर्गया यथा-
 र्यता जुया च्वंगु कटु सत्यतां कवयित्रीया बिद्रोह भावना थनी । नारी विषमता
 देवी (predestined fate) खः धइगु अन्धविश्वासं नबत्येकाः नैराश्यताय्
 शरण काये त्वःताः थ्व छगू मानव सिजित सामाजिक कुरीति खः छन्हु थ्व
 अवश्य हिलीतिनि धइगु पूर्ण आत्मविश्वास व आस्था वय्कलं प्वंका दी

“वइतिनि वइतिनि जरूर वइतिनि
 अवश्य उगु दिन वइतिनि छि
 वसुधा खवय्वं पूर्व सूच्यो
 ल्वी थें ठी नं वइतिनि छि”

पासा ! उगु दिन वइतिनि छि ।

नारी समस्या केवल वर्गीय समस्या जक मखु । समाज रूपी रथया छत्रा
 धःचा जुया च्वंगु नारी वर्गया दुरावस्थाया कारणं समाज पंगु जुइ । उकिं
 ब्यापक दृष्टिकोणं थ्व छगू सामाजिक समस्या खः । थुगु अर्थय् वय्कः छह
 समाज सुधारक धाःसां पाइ मखु । तर सुधारक खया नं वय्कलं सुधारया
 माध्यम कोरा उपदेश व आदर्शयात नाला मदी । यथास्थिति यात वाला;
 छलंझ ब्वया समाजयात सजग व सचेत यायेगु यथार्थवादी बिधि वय्कलं
 अनुसरण याना दीगु खन्यदु ।

आ वय्क या प्रणय सम्बन्धि कविताय् छकः मिखा ब्वयः । खतु प्रणय सम्बन्धि काव्य रचनाया परम्परा वय्कःया न्हयः हे न कीगु साहित्यय् मदुगु मखु । जेल काले एकाकी जीवने प्रणय पीडां काय्का कवि चित्तधर, सिद्धचरण, ब्यथित, हरिकृष्ण पिसं माया, प्रिति जाःगु आपालं कविता च्वया दी धुंखूगु खः । तर अय् खयानं मयजु नारायण देवीया प्रेम सम्बन्धि कविताय् वय्कःया अग्रज पिनि स्वया पागु विशेषता दु व खः छह्य मिसाया प्रेम प्रति दइगु सह-दयताया स्पष्ट अभिव्यक्ति । काव्यया माध्यमं मिसा नुगलय् लूगु प्रेम सम्बन्धी सम्बन्धित भावना व उथल पुथलतय्त अकुण्ठित हृदय ज्वनाः समाजया न्ह्योने निर्भीक व प्रत्यक्ष कथं ब्वयगु परम्पराया शुभारम्भ वय्कलं हे याना दीगु खः धाय् वलय् अत्युक्ति जुइ थें मच्चं । खःमिसा मिजं विचय् च्वंगु पारस्परिक आकर्षण मानव जातिया सृष्टि निसें हे जूगु जुइ । अत्य मानव जातिया क्रम हीका थौतक काय्म याय् फुगुनं थ्व हे आकर्षणया फलस्वरूप मखा । सुबि-ख्यात मनोवैज्ञानिक सिगमण्ड फ्रायड कीगु सम्पूर्ण जीवनया संचालन हे चाय्कं मचाय्कं लैङ्गिक प्रवृत्ति (libido) जुया च्वनी धाइ । थुकथ मिसा मिजं (प्रेमि-प्रेमिका) विचय् खने दैगु प्रेम भावना थ्व हे पूर्वोक्त आकर्षण व प्रवृत्तिया शिष्ट रूप धाःसां पाइ मखु । गुगु सूक्ष्म व व्यापक दृष्टिकोणं थ्व प्रेम प्रवृत्तिया विश्लेषण मयजु नारायण देवीं 'प्रेम' कविताय् याना दिल थुकिया आधारे वय्कःयात छह्य प्रेम सम्बन्धि शक्तह्य मर्मज्ञ धासां पाइमखु । तर अय् धयां वय्कः प्रेम प्रवृत्तिया मात्र छह्य theoretician जुया जक कीगु न्ह्यःने दँ काया च्वंगु मखु । थःगु प्रेम प्रवृत्तिया सन्तुष्टि व तृप्तिया लागि छह्य उत्सुक, संघर्षशील व सक्रिय प्रेमिकाया रूपय् वय्कःया व्यक्तित्व 'प्रतिक्षा' 'प्रियतमा' इत्यादि कवितां स्पष्ट याना च्वंगु दु । खनं प्रेम धइगु हे थुज्वःगु प्रवृत्ति खः गुकि थःगु सन्तुष्टि व तृप्तिया लागि चाय्कं मचाय्कं सक्रिय जुया च्वनि । प्रतिकूल वातावरणया कारणं प्रेम अतृप्त जुया च्वने माले यः । तर अतृप्तिया मेग अर्थ निर्मूल हे जुइगु मखु । कारण अतृप्त

इच्छा नुगल्य् गन गन चवनीः थःगु मुक्तिया लागि सदां अनुकूल अवस्था पिया चवनी । खः सकारात्मक मुक्तिया अभाव्य् गुबलें गुवलें थ्व इच्छा थुकथं कःवानां कःघाये मफय् यः फलस्वरूप उकिं विकृति व विकारया रूप कायेत नं लिफः स्वइमखु । तर मय्जु नारायण देवीं काव्यया माध्यम स्वतन्त्र कथं थःगु उत्कट प्रेम भावना, इच्छा, आकांक्षा तयत प्रदर्शन व अभिव्यक्त याना छगू कथं सिर्जनात्मक ढंगं थःगु मानषिक मुक्ति कया चवना दीगु दु गुगु वय्कःया न्ह्यः नारी वर्गया निम्ति छगू दुर्लभगु अवसर खः । मिसातसें थःगु प्रेम सम्बन्धि नुग खँ स्पष्ट ब्वयेगु उच्छृंखल व नारी शिष्टतां पिने खँकीगु संस्कार व मान्यतां ग्रस्त समाजया घेरां पिहां वया प्रेम सम्बन्धि थःगु अनेक भावनानुभूतितयत निर्भिक व इमान्दार कथं गुगु अभिव्यक्ति वय्कलं थःगु काव्य माध्यमं याना दिल व मिसा जातितय मनोवैज्ञानिक मुक्ति (Psychological Emancipation) या लय् छगू तः धंगु क्रान्तिकारी पलाः खः धाःसां पाइमखु ।

नारी समस्याया मर्मज्ञ, प्रणयिनी बाहेक मय्जु नारायण देवी 'मचासीह्य मांयात' कविताया माध्यमं पाठकतय न्ह्यःने छह्य दार्शनिक कवियत्रीया रूपय् न दै जाइ । छह्य मचाया व्यक्तिगत मृत्युयात कयाः थ्व कविता शुरू जुइ । तर लिपा वया कवयित्रीं जीवन मरणया अन्तिम सत्य सम्बन्धि थःगु आस्था पाखे नं बांलाक संकेत याना दी । 'मचासीह्य मांयात' कविता छगू Dramatic Monologue (नाटकीय स्वगत-कथन ?) या रूपय् न्ह्याः वया चवंगु दु । 'मचा' व 'मां' थ्व निगु शब्द छगू तसकं हे कोमल व क्वात्तुगु स्वापूया सूचक खः । थुज्वःगु स्वापुती मृत्युया प्रहार जुइ । फलत व स्वापू अपूर्णनीय क्षतीं ग्रस्त जुइ, चव्वुइ । थुकथं कविताय् खन्य दइगु बियोगान्त वातावरण या पूर्वाभास कविताया शीर्षक हे नं या । थः पुता थें ज्वःगु अमूल्य वस्तु सदांया लागि तंकाः चवनेमाःह्य मांया मिखाय् 'मृत्यु' केवल व्यक्तिगत क्षति या कारण थें जक जुइ । उकि व नुगः ची फइमखु, हि हिलना खवइ, छटपतय जुइ । असह्य पीडाया संवेगं वया नुगः थुकथं ग्रष्ट जुइ कि छन्हु

सकलें सी मानी धइगु सरल विवेक नं वयाके शून्य जुइ । स्वाभाविक खः, साधारणतया शोकाकूल अवस्थाय विवेक स्वयाः संदेग पक्ष अप्वः प्रभावकारी जुइ । थुकथं पुत्रबियोगं ग्रष्ट मांया 'मृत्यु' प्रति संवेगात्मक दृष्टिकोण (emotional approach) खनेदु । मेखे पुत्र शोकया अनियन्त्रित दुःखं बिह्वल व बिचलित मांया नुगःयात विवेकं कःघाना मानसिक सन्तुलन व संयम वीगु लेखिकाया प्रयास खनेदु । थ्व हे प्रयासया क्रमय् लेखिकां मृत्यु स्वैगु व्यक्तिगत समस्या जक मखु, "की" सामूहिक खः अले गन तक मृत्युया सवाल दु, छह्य मनु मेह्यया बिचय समायान्तर जक खः, लझान्तर मखु इत्यादि व्यावहारिक सत्यत्ता (कटु) थुकथं उल्यत स्वइ

वन्य माः छन्हु की, मदु चवन्य जगते
निप्लाः छं न्ह्यो वन धाय्वं तुं
खवेमत्य 'यपुता' धका सखीः

थुकथं लेखिकां कविताया आरम्भ मृत्युप्रति विवेकपूर्ण दृष्टिकोण (Rational Approach) छचलाः याःगु खनेदु ।

कविताया दुने निम्ह पात्रया रूपय् खने दइच्चंफि मचासीम्ह मां व स्वयं लेखिकाया मृत्युप्रति थी थी दृष्टिकोण जक मखु थःथःगु भावनां परस्परय् प्रभाव यायेगु संघर्ष नं खने दु । पुत्रशोकं ग्रष्ट मांम्हं थुकथं तीब्रकथं थःगु व्यथाः प्वंकी कि खवेमेते धकाः अनेक तर्क वितर्क ज्वनाः सान्त्वना ब्यू वइच्चंम्ह स्वयं लेखिकायात हे वैगु बियोगं प्रभाव लाइन ला लाइन ला धइथें जुइ

'खवेमेते धायकं स्व खवःगु हरे
म्वाल सखी ! खवे वइन जिनं
कारे खवेमेते खवेमेते खंला
स्वये मफु बा बा मयल सखी !

तर विवेक अज्ज वयां पुलाः दर्शनया लिधंशा कयाः शोक संवेगया भाव

पाखे ग्रष्ट मचासीम्ह मांयात शान्त यायेगु लेखिकाया कुतः नं उतिकं हे क्वात्तुसे च्वनी । छखे संवेग मेखे विवेकया विचय् सूक्ष्म रूपय् दयाचवंगु परस्परय् प्रभाव याय्गु कुतः व संघर्ष तत्वं हे थ्व कविताय् नाटकियताया प्रमाणित याः । सम्वादया दृष्टिकोणं थ्व कविता छगू monologue (स्वगत कथन ?) धार्य्छि कारण कविताय् आदि निसें अन्त तक लेखिका छम्हसिया जक खँलाबला खनेदु । मेम्ह पात्र मचा सीम्ह मां छम्ह मूक पात्र खः गुम्हस्यां थःगु शोक भावया माध्यमं थःगु क्रिया प्रतिक्रिया ब्वया च्वन ।

खः छन्हू सकलें सीमा धका ‘मृत्यु’ प्रति इहलौकिक दृष्टिकोण लेखिकां कविताया आरम्भय् प्वांकल तर दय्कःया ‘मृत्यु’ प्रतिया दृष्टि-कोण थन हे क्वमचा

नुगः छंगु थौं ह्यायें ह्यायें खबयेक

ब्वये हये कासा ह्यातल सखी

(मचासीह्य मां)

मृत्यु जीवन या साध्य मखु थ्वला ‘ब्वये हये’ कासा म्हितेगु मात्र छगू माध्यम खः । थुकथं भौतिक जीवनया अन्त खयानं मृत्यु स्वयम् जीवनया अन्त मखु । भौतिक जीवन पुला नं मनूया मेःगु ब्यक्तित्व दु व खः आत्मा । आत्मा अक्षय खः । मृत्यु केवल रूपान्तर जक खः तात्त्विक परिवर्तन मखु ।

भस्मी भूतस्य देहस्य पूनरागमनं कुतः ।

(नौ जुइ धुंकूगु शरीर हर्नं । लहां गनं वइ)

धैगु भौतिकवादी विचार पाखे लेखिकाया आस्था खन्य मदु बरू जीवनया आध्यात्मिक व पारलौकिक सत्यता पाखे संकेट यासे लेखिकां धया बी

वःपि यंकइ, वःपि छवै है

नियम थ्व भवया गजत्र सखी ।

वंगु वनं खः हावनं वय्त
खवेमते 'यपुता' धका सखी !

थुकथं कवयित्रीं जीवन प्रति शुन्यवाद (nihilistic) दर्शन मखु
अर्थात् जीवनयात शून्यया सिर्जना अथवा शून्यय् बिलिन जुइगु फुस्तुगु
वस्तुया रूपय् मखु

वासांसी जीर्णानि यथा बिहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि !
तथा शरीराणि बिहाय जीर्णा
न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥२२॥

(श्री मद्भगवद् गीता— द्वितीयोऽध्याय)

(मनूनं पुलांगु लं तोःता न्हूगु लं फीर्थे जीवात्मानं देह तोःता न्हूगु देह
प्राप्त याइ) धार्थे पारलौकिक अक्षय जीवात्माया पुनर्जन्मया रूपय्
खंका अध्यात्मवाद दर्शनया अनुसरन याना च्वनादीगु खने दु ।

खः वैज्ञानिक लिधंसा मदया नं दर्शन मनूया वैचारिक विकासया
क्रमय् छगू तःधंगू उपलब्धिया रूपय् काय्माः । विशेषयाना जीवनय्
ख्यंगू निराशं खना वइ वले थुज्वःगु आध्यात्मिक चेतनां नुगले तःधंगू
शान्ति, सन्तुलन बी । गुलिनं उच्च दर्शन थन लेखिकां प्वंकल उकी
लेखिका थः पूर्वज आध्यात्मिक दार्शनिक पाखें प्रेरित व प्रभावित जूगु
जुइ फू । तर काय् सिना शोक संतप्त 'मांयानुगले संयम व शान्ति
वीत थन गकथं आध्यात्मिक दर्शनया प्रयोग जुल व थुज्वःगु गहन
वस्तुयात नं गुगुकोमल भाषा, सरल उफ्मातय् माध्यमं प्रस्तुत यात व
लेखिकाया मौलिक विशेषता खः धाय बह जू ।

कीगु साहित्य केबय् दकले ह्लाप्पां मिसा कविता मुना 'मुखू स्वां'
ज्वनां काःम्ह मय्जु नारायण देवीया कविता वास्तवे 'मुखू' मखसे
बालका चकंक ह्वयाच्वगु परिपक्व स्वांत धासां पाइमखु । थुकथं सफूया

नामकरणे खन्य दूगु असामनजस्यता शायद वय्कःयाके विद्यमान शिष्ट नारी मुलभ 'विनयशिलताया' कारणवश खय्मा । तर 'मुखू' या सांकेतिक अर्थ थन 'कोमल' व 'क्यात्तु' खःसा थ्व शिर्षकया औचित्य निर्विवाद जुइ । कारण वैचारिक परिपक्वता दयानं 'मुखू' स्वानय् दैगु 'कोमलता' माधुर्य' मर्मस्पर्शीता वय्कःया काब्यात्मक अभिव्यञ्जना व शैली या महान लक्षण खः ।

आधुनिक कविता

! छगू चर्चा

आधुनिक काव्यबारे छुं ज्ञान प्राप्त याये न्हयः थौं वया साहित्यया जीवन प्रति गुज्वःगु धारणा दू उकियानिं पूर्वज्ञान दयेकेगू आवश्यकता जुइ। न्हापा न्हापा साहित्य जीवनयात सौन्दर्यया सुलचं तयाः जक स्वैगुलिं साहित्यय् जीवनया संपूर्णताया प्रतिनिधित्व जूगु खने मदु। साहित्ययात छगू मनोरन्जन व सौन्दर्यानुभूतिया श्रोतया रूपय् बिशेषत छयलीगुलिं उबलय नुगःयात आनन्द बी फँगु थुज्वःगु जीवनया पक्ष यात हे बिशेषयानाः साहित्यय् स्थान वीगु चलन खन्य दु। यथार्थतायात अलंकार व कल्पानाया तिसां तीका पाठक तय्त कलात्मक सन्तुष्टि बीगु उबलयया साहित्यया पूर्वाग्रह नं थ्व हे कारणं खै। अज कबि, नाटककारतयत समाजया उच्च राजकूल, सामान्तवर्गं संरक्षित यानाः साहित्ययात मूलरूपं थःगु मनोबिन्दया साधनया रूपय् प्रयोग याइगुलिं नं उबले साहित्यय् अप्वः याना उच्चवर्गतय् धारणायात ध्वङ्गु बिषयबस्तुं प्रश्रय काय् मखेन। फलत पूर्णअर्थे उबले साहित्य जीवनवादी व जनमूलक जुइ मफुत। प्राचीनकालय् संस्कृत साहित्यया बिकाशया चरमोबस्थायापि कबि नाटककारतयसं नं उच्चकूलया छत्रछायाय् चवना अलौकिक देव देवता, लौकिक महापुरुष व स्तुतिपरक विषय वस्तुसंहे थःगु साहित्यिक सिर्जना सीमित याना च्वंगु खने दु। अज मल्लकाले जुजुपिसं कबि नाटककारतय्त संरक्षण याय्गु जक चलन मखु, स्वयं जुजु पिसं हे कबिता, नाटक रचना याःगु खने दु। जुजु प्रताप मल्ल 'कबिन्द्र' धका प्रचार जूगु व जुजु जयप्रकाशमल्लया मौलिक कृति 'रत्ने घर-प्रादुर्भाव' प्याखनं नं थ्व खँयात प्रमाणित या। प्रतिभाशाली कबि नाटककारत दयानं उबलय् साहित्यय् धर्म, स्तुति, सौन्दर्य, शृंगार, कल्पना

इत्यादिया हे अप्पो प्रभाव दैच्वंगु खने दु । खः जन साधारण बिच्यु नं मौखिक साहित्यया रूपय् (Oral Literature) लोक म्ये [Folk Lores] लोक बाखं म्ये यानं उबले प्रस्फुटन मजू धाय् फै मखु । पुलां पुलांगु हालाः कना म्वाका तःगु पुलां म्ये व वाखंम्येत थुकिया दसि खः । तर अयनं साहित्यया बिकशित बिधाया रूप कया च्वंगु नाटक व काव्यया शास्त्रीय लक्षण अथवा मापदण्डया रूपय् अलौकिक व उच्चवर्गतेसैं अप्पो प्रमुखता व महत्व कयाच्वंगु अबलेया इलय् थुज्वःगु लोक म्ये, लोक वाखनं बिशुद्ध साहित्यया रूप काय मफत जुइ । खः जीवनया वास्तविकता ऊःऊः धाःगु सौन्दर्य व उच्चवर्गं जक निर्माण जुया च्वंगु मदु । सौन्दर्यया दृष्टिकोणं बांमलागु खायूगु व निम्न पक्ष जुया नं जीवनयात अधिकांश रूपय् अति प्रभावित याना च्वनिगु यक्को सत्यता दैच्वनीं गुकियात लोमंक्यगु अथवा तोफिकेगु जीवनया वास्तविकताया संपूर्णता (Totality) प्रति अन्याय जुइ । जीवनया वास्तविकताया संपूर्णताया दृष्टिकोणं उबले साहित्यपाखें थुज्वःगु अन्याय मजू धाय् फै मखु कारण सौन्दर्य व शृंगारया मिखां 'छुं खः' धइगु जीवनया वास्तविकताया अति आंशिक सत्ययात तोताः वास्तविकताया बिबिध पक्षयात उला जनचेतना थनेगु ज्याभःया रूपय उवलय् साहित्य प्रयोगय् वःगु खने मदु ।

बिषय वस्तुया दृष्टिकोणं थुकथं उवलय साहित्यय् वास्तविकता प्रति सर्वांगिन मिखां मस्वःसे विषयवस्तुयात काव्यात्मक व अकाव्यत्मक धैगु रेखाङ्कन याना सीमित वस्तुयात जक काव्यय् थः नाला काय्गु प्रवृत्ति खनेदु । थगु अर्थय् रोमानीवादितसैं नं थ्व हे exclusive प्रवृत्तिया अनुसरण याना च्वंगु खनेदु कारण प्रकृति, सौन्दर्य, प्रेम थुज्वःगु सीमित वस्तु हे इमि रचनाया मू बिषय जुया च्वंगु खने दु । भौतिक संसारं पुला मेगु छुं अमूर्त शक्ति, प्रति दैच्वंगु इमि आस्थां याना जुइफु थःगु बिषय वस्तुया प्रयोगय् इमित कल्पनाया आकर्षण अप्पः दुग जुइमा । थुकथं भावावेश व कल्पनाया अप्पवः प्रभाव दुर्गलि हे मखा इमि रचना अप्पो

धैथे बिषयगत जूवंगु जुइ । अत्य पाठकवृन्दतय् नुगलय छ्ऱ कथं एकनाश व
 एकरूप प्रतिक्रिया थने मफैगु नं इमि रचनाय् लेहे पुना च्वनीगु थ्यहे विष-
 यगत भावनातय् फलस्वरूप जुइ । विषयबस्तुया सीमित परिधि, भावावेश,
 कल्पनाया अतिरञ्जना इत्यादि कीगु नेपाल भाषा साहित्यय् खनेदुपि रोमा-
 निवादी कविताय् बिशेषता जुयाच्चवंगु खने दु । तर आधुनिक कविताया
 बिकास क्रमय् कीगु कविता रोमानीवाद पाखें चिला वःगु खनेदु अर्थात
 भावुकता, कल्पना व भावावेशया न्हयलं न्हयःसू चायका मखु वरू यथार्थ
 पाखे चक्कं मिखां स्वयेगु प्रवृति थौं आधुनिक कविताय् खन्य दु । आधुनिक
 कविताय् खन्य दुगु थ्व रोमानीवाद प्रति अनास्था (Anti-Romantic)
 व यथार्थता प्रति आग्रह बुद्ध सायमिज्यूया निम्न लिखित कोलं स्पष्ट याना
 च्वंगु दु-

थ्व खुसिइ थहाँ वयाच्चवंगु लहरय्
 पार्वतिया म्हया ऊक्का खनीपि मिखात
 थ्व खुसि पिब्वया च्वंगु सः न्यनाः
 राजमतिया पाउजु लुमंकीपि न्हाय्पंत
 बा, थ्व खुसिई छक्कः दुब्बानाः स्वः वा
 थ्व खुसिया लखं छक्कः मिखा पियाः स्वःवा

अय हिमाल स्वयाः कलमय् पपू छुनाच्चवंपि
 वा, हिमालय् च्वना छवः क्यू वा !

थौं वया बिषयवस्तुया दृष्टिकोणं काब्यं काव्यात्मक अकाव्यत्मक धैगु
 अन्तर व भेद याय्गु नीति तोता वास्तबिकतायात विभिन्न व व्यापककोणं
 स्वयगु याना हल । वास्तबिकताया विभिन्नपक्षया अन्योन्याश्रित व सापेक्षिक
 स्वभावयात थ्वीका वास्तबिकताया गुगुं पक्षयात उपेक्षा याय्गु
 उकि अनुचित ताय्कल । थौं वया साहित्यय् वास्तबिकता प्रतिस्पर्वागिन सज-
 गता दय्मा धैगु तःधंगु महसूस थ्व हे कारणं जुजुं वःगु खन्य दु ।

बिज्ञानया द्रुतगतिं जूगु उन्नतीं थौं संसार कय्कुने धुकल । अन्तर्राष्ट्रिय
चेतना व प्रभावं बिमूखजुया थौ मनू समाजय म्वाये मुस्किल जुइ । संसारय्
छगू कुनय् जूगु घटनां मेगु कुनय् च्वंम्ह मनूया नुगलय् प्रभाब व प्रतिक्रिया
तुरुन्त थने धुंकी । संसारया गुगु देशय् जूगु जनमुक्तिया संघर्ष, साम्राज्य-
वादया विरोध, जाति, रङ्ग भेद नीति प्रति बिद्रोह इत्यादि अन्तर्राष्ट्रिय
महत्व कया की कबितय् सचेतता यात नं कुत्तुकुला च्वनी । साम्राज्यवादया
विरोधय् जूगु भियतनाम जनताया जनआन्दोलनया स्पष्ट किपा तापाक्क
“एभरेष्टे” च्वनां नं कबि योगेन्द्र प्रधानं थुकथं वांलाक खंका च्वनी ।

एशियाया गज्-ध्व एभरेष्ट
धात्थें ला केरमेर मज्जुगु आखलं जाःगु
इतिहासला थनं जक खंके फइ
छाय् धाःसा थनं वांलाक सिइदु
एट्लाण्टिकया फसं ध्वाःगु
प्रत्येक ज्वारभाताया लब्बुनापं संघर्ष यानाच्वंगु
हनोइ, हाइफोघ्द दानाङ्क व ह्मात्राङ्कया
बिद्रोही चा ।

अथेहे भियटनामी जनताया तीव्र संघर्ष प्रति सम्बेदनशीलता कबि
बुद्ध साय्मि नं थःगु कविता ‘भियटनाम्’ व ‘भियटनामे स्वांया पुन्हि’ कबिताय्
बांलाक क्यना च्वना दीगु दू । थुकथं धाय् फू कि थौं मनूया चेतना व
सम्बेदेनशीलता ह्मिगः स्वया तब्या व तःधं जुइधुकल ।

बैज्ञानिक आबिस्कार व औद्योगिक बिकासया फलस्वरूप मनूया बाह्य जीवन
पद्धती जक परिवर्तन वःगु मखु वया मानसिक बनावटय् नं न्हून्हुगु चाहना
व आवश्यकताया अभिवृद्धि जुजुं वःगु खने दु । थ्व हे चाहना व आवश्यकताया
पूर्तिया निम्ति जुइगु प्रयास अले अपूर्तिया कारणं उत्पन्न जुइगु बिकार
इत्यादि मनूया मनस्थिति कं कं स्वत्तुस्वया च्वंगु दु । चेतना हे जक मानसिक

व्यक्तित्विया संपूर्णत मखु अचेतन, अबचेतन थुज्वःगु मनस्थिति या विभिन्न पक्ष पाखें न मनूया मानसिक व्यक्तित्वयात तःधंगु प्रभाव यांना चवनीं धैगू खँ विप्लेषणात्मक मनोविज्ञानया बिकाशं वयना बिल । थुकथं मनू या जीवन छम्ह मनोबैज्ञानिक प्राणी (Psychic being) या रूप्य नं उलि सरल मजू गुलि साधारण मिखां स्वयबले व खन्यदै । अज जीवनया अन्तिम मान्यता व आस्था या दृष्टिकोण थौंया युग मनूया निम्ति छगू संकटकालिन युग धासां पाइ मखु । विज्ञानया भौतिक उन्नति मनूया परम्परागत धार्मिक व आध्यात्मिक मान्यता भङ्ग जुजू वन । तर द्वितीय विश्वयुद्धय् जूगु आणविक अस्त्रया विभत्स प्रहार फलस्वरूप मनूतय्के विज्ञान प्रति नं छगू नैराश्यता उत्पन्न जुल । थ्व विश्वय् मानव-ताया संहार या निम्ति जुयाच्चंगु विज्ञानया बिध्वंसात्मक दुरुपयोग प्रति स्वयं आइन्स्टाइन थुज्यःम्ह महान बैज्ञानिकया मिखां नं खबि स्वः स्वः वइ..

आइन्स्टाइनया मिखां खबि स्वः स्वः वय्का
 विज्ञानं धारा धुरू कासा म्हितुगु थाय
 (‘एभरेष्टया मिखाय् मियटनाम’ छगु दिप छगू लाश)

थुकथं जीवनया मूल्य व मान्यताया दृष्टिकोणं मनूया जीवन थौं थाःगा मदुगु समुद्रय् दुर्घटनां ग्रष्ट छगः नांचा थें जुल । तर मनूया जीवन आस्था बिहीन जुया म्वाये फै मखु । चाहे आस्थाहीनताय् छाया थमजुइमा वैत गुगु छःगु आस्थाया जरूरते जुइ । थुकथं न्हूगु मूल्य बोध प्राप्त यायेगू क्रमय् साहित्यकारतसें न्हून्हूगु आस्था व मान्यता सृजना यायां वनी ।

मनूया जीवन पद्धती न्हियां ह्लिथ्रं थें खने दैचंगु असरलता, मानसिक जटिलता व न्हूगु मान्यताया खोज इत्यादि कारण थौ मनूया जीवन जटिल खने दः वःगू दु । रोमानीवादीतसें थें मनतय्क थःगु अनुभवया सरलीकरण यायेगु ज्या थौंया यथार्थवादी कबितसें थःगु रचनाय् मया । कारण सरलीकरणया सिल सिलाय बास्तबिकता कुरूप जूवने फू । थुकथं थौंया जटिल व ग्वीं ग्वीं नीगु मनूया व्यक्तित्वयात सरलीकरण मयासे यथार्थ व स्पष्ट अभिव्यक्ति वीत

स्वैगुलि नं थौया काव्य पाठक बर्गतयत् लिक्ष्ट व जटिल खन्य
दैगु खः ।

रोमानीवादीतय् काव्यय् विषयगत भावना अप्वः दैगुलिनं इमिगु भावानु-
भूतिया ठीक अनुभव पाठकतयत् जूमवने फू । तर थौं आधुनिक कबि
पिसं बिषयगत भावनाय् रमे जुइगु मस्वःसे थःगु भावानुभूतियात मौलिक
रूप बिया बस्तुगत कथं पिज्वःय्केगु ध्येय कैच्वंगु खने दु । थुकथं आधु-
निक कबितसें थःगु अनुभवयात सरलिकरण याना पिव्वय्गु कुतः याना
मच्चं, कारण थये अनुभवयात सरलिकरण याय्गु क्रमय् वास्तविकताया
अनर्थ जू वनीगू सम्भावना जक मखु अनुभवया मौलिकताया सुगन्धनं थ्व हे
सिल सिलाय् छेवे लाः वने फू । तर आधुनिक कबितसें थःगु अनुभूति व
काव्यात्मक अभिव्यक्ति बिचय् समयान्तर मयाःसे करीब करीब उगुहे ईलय्
याय्गु स्वै ताकि इमिगु अभिव्यक्ति व अनुभूतिया मौलिक रूप यथाशक्य
प्रतिबिम्बित जुइ । थुकथं भावानुभूतितयत् यथार्थ व वस्तुगत अभिव्यक्ति
वीत आधुनिक कबिपिन्त इमिसं छचलीगु न्हू न्हूगु प्रतीकं तःधःगुं ग्वहाली
व्यू । थौं वया आधुनिक कविपिनि प्रतीक प्रति थःगुहे मान्यता दु । थःगु
अभिव्यक्तियात छः छः धाय्क्यगु तिसाया अर्थय् थौं प्रतीक कबिताय्
प्रयोग मजूसे कबिताया मू विचा लिसे थ्वया आङ्गिक (organic) स्वापू
दया चवनी ।

संगु वाःगु ख्येय

कयेच्यानाः

कुकु च्वंच्वंहा वर्तमान

(‘श्रृजना-तर ध्वग्गी,’ बुद्ध सायमी)

जिगु पलेस्वां दुनेया भविष्य

वर्तमान त्वाकलय्

कान्छा वगरें

धार्नि किंच्यातका ल्याखं त्यात्या याना चवनी,

(‘ह्लाया स्यंगु किपा,’ योगेन्द्र प्रधान)

चवय् न्ह्यःथनातःगु प्रतीकत मदुसां मू विचायात मध्वइगु श्रृंगार या
रूपय प्रयोग जुया च्वंगु मखु बरू इपिं कविताया मू विचा लिसे हे आत्मिय
स्वापू दुगु प्रभावकारी व वस्तुगत कथं प्वंकेगु नवीन साधन (Carrier)
या रूपय् खने दैच्वंगु दु । थुकथं यथार्थ, प्रभावकारी व वस्तुगत
अभिव्यक्ति वीगु लागि क्वपुलांगु व परम्परागत प्रतीकया लिधंसा
मकासे विज्ञान, भूगोल, गणित इत्यादि अनेक विषय पाखें न्हून्हूगु प्रतीक
मालेगु प्रयास आधुनिक कवितसे याःगु खने दु ।

वयागु, रुवाः

गा, दम्फो

नेपालया माय्प

(‘आशनां दाजु, पूर्ण वहादुर’)

ज्याथ विश्रामित्रं थे

लुखाय् युग वयाः

थौं जितः फ्वनाच्वन,

(‘मां वी नाप,’ पूर्ण वहादुर)

गथांमुगः खुनु पला पति हासा ब्वये हइ थे

च्याःगु देमा ज्वनाः सुथ दनावइ

जितः जिके हे जगाः फ्वनाः

(‘थ्व ई.....’ बुद्ध सायमि)

लाइट् मगाः

फोकस मिलय् मज्जुगु क्यामेरां काःगु

छपाः किपा जिगु-

! (‘ल्लाय् स्यंगु किपाः,’ योगेन्द्र प्रधान)

चवय् उल्लेखित कविताय् नं क्रमश भूगोल, पुराण, संस्कृति, फोटोग्राफी बिभिन्न क्षेत्रं प्रतीक वया चवंगु खनेदु । थुकथं परम्परागत दृष्टिकीणं स्वयवले असाहित्यिक थें खने दुगु ज्ञानया बिभिन्न विषय यात नं थौं कबितसे थःगु काव्यात्मक सम्बेदनशीलतां (Poetic sensibility) साहित्यिक रूप विया थःगु भावनुभूतियात नवीनता व ठोसता प्रदान यावा चवनी ।

पिने छुं हे स्वापू मदुगु निगू बिषयवस्तु विचयनं कवि थःगु काव्यात्मक सम्बेदनशीलतां थुज्वःगु अभूतपूर्व स्वापू व समन्वय स्थापना याइ कि फलस्वरूप कविताय् अभिव्यञ्जनाया नवीनता, ठोसता व सम्पूर्णता वीगु प्रतीकतय् प्रादुर्भाव जुइ ।

सत्रौं शताब्दीया (metaphysical) अंग्रेजी कवि जोन डन छह्य कुसिलिसे थः व थः प्रियतमा निहस्यपू नाप्प देनेगु लासा लिसे लना दी छाया धासा इमि निहस्यगु हि त्वःनीह्य कुसि इमिगु छगु संगम स्थल खः

It suck'd me first, now sucks thee

And in this flea, our two bloods mingled bee;

This flea is you and I, and this

Our marriage bed, and marriage temple is;

'थुकथं 'कुसि' व कविया बैवाहिक लासा' (marriage bed) लिसे छुं सम्बन्ध मदु । तर कवि थःगु काव्य कुशलतां इमि विचय् छगू न्हूगु स्वापू स्थापना याय् सफल जूगु दु । कवि टी. एसः इलियटनं 'सन्ध्या' यात छह्य अपरेशन टेबुले गोतुकाः तःह्यः रोगी थें खंकादी...

.....the evening spread out against the sky

Like a patient etherised upon a table

शुकथं असमानं वस्तु बिचे न समानता, निकटता हया न्हूगु स्वापू स्वनाः लूगु प्रतीकया माध्यामं गुगु काव्यत्मक अभिव्यक्ति थौं कबितसे बीत स्वै व कुश-लतायात हे unified sensibility (एकीकृत सम्बेदनशीलता?) धाई। की आधुनिक कविपिकेन थुज्वःगु सम्बेदनशीलता बिकाश जुजूं वैचवंगु खनेदु। कवि बुद्ध साय्मिज्या कविताय् खनेदुगु थ्व संवेदनशीलतापाखे संकेट यासे—श्री माणिकलालज्यं धयादी “इलियटं कबिया उदाहरणय् “टाइप राइटरया सः” व “ला खुना चवंगु गन्ध” छगू हे ताइम्ह मनु धया तःगु दु। थ्वजोगु कल्पना-शक्तिया तीव्रता “जमीन्दारं बुं बाःकृतःगु” व “छह्य मिसायात बलजपित बुहिकन्या यायेगु” या समानता “कापतय् मुलुं कविता च्वइगु” “कुत्ता तोधूगु साइकलया पाउरन” कल्पना याइह्य कवि बुद्ध साय् मियाके खने दु।” अभिव्यक्ती खने दैगु बैचित्र्यता, नवीनता, जटिल नुगः यातनं स्पष्ट कथं ब्वयगु प्रयास, बिभिन्न क्षेत्रं प्रतीकत कायगु प्रथा, अले प्रतीकतय् कविताया मू बिचा या अङ्गया रूपय् छ्यल्यगु चलन इत्यादि खँय् Metaphysical कविपिनि प्रचुर प्रभाव आधुनिक कवि पिके लाःगु खनेदु।

तर अनुभूति व अभिव्यक्तियात छगूकथं एकिकरण यायेत प्रयोगय् वैगु थौंया आधुनिक प्रतीकतय् प्रतीक प्रतीक या निमित्त धैगु दुराग्रह ज्वनाः आधुनिक कविताया नामय् सुनां सुनां अबिवेक पूर्ण ढङ्गं नं छयलेगु कुतःनं याना च्वने फू। तर थुज्वःगु दुराग्रहं अनावश्यक ल्किष्टता जक मखु काव्य क्षेत्रय् कलात्मक अनुशासनहीनता व अराजकता नं हया वी। अनुभूति व अभिव्यक्तियात एकिकृत मयासे थुज्वःगु प्रवृत्ति कन छिन्न भिन्न याना वी।

शुकथं सारांशय् धायेफू थौं कबितां बिषयवस्तुया दृष्टिकोणं संकीर्ण मान्यताय् ततः मतः मकयंसे जीवनयात सर्वांगिन मिखां स्वयेगु कुतः याना च्वनी।। उकि हे उच्च देवपुरुष, महापुरुष तय् जक साहित्यय् थाय् वीगु प्राचीन सामन्ती बिचायात त्वःताः ‘ध्यके-गुन्द्री’ व ‘म्हासुगु पाछै हः’-आसना

— जि जिग वर्तमान— भूमिका—माणिकलाल

दाजुं' नं थौं कबिवर्गतय् चेतनायात थनाच्चनी । थौंया कबितां सौन्दर्यया
पूर्वाग्रह यात त्वःताः जीवनया खिमलां जाःगु कटु सत्ययात नं कयेच्याः धैगु
खँया थ्व दसि खः । अभिव्यक्ति या दृष्टिकोणं भावावेशया आकाशय् व्वयाः
लेखक व पाठकतय् बिचय् गुगु (Psychological gap) मनोबैज्ञानिक
दुरी रोमानीवादी तयसं ह्येत स्वै उकिया वस्तुगत व प्रभावकारी अभि-
व्यक्ति पूर्ति यायेत नं थौं आधुनिक कवितय्सं स्वया च्वनी ।

सत्यसती नाटकियता

: छगू तर्क

औपचारिकथं खण्डकाव्य खयानं 'सत्यसती' खण्डकाव्य्य दुगु नाटकियता न्ह्यथने बहः जू । 'सत्यसती' खण्डकाव्यया विकास लेखकया प्रत्यक्ष म्हुतुं बर्णनात्मक पहलं जूगु खने मदु बरू मू बिषयवस्तुया गतिविधि पाखें अलग चिलाः लेखकं 'सत्यसती' खण्डकाव्यया पात्र, घटना-क्रमयात थःगु हे स्वतन्त्र नाटकिय व्यक्तित्व व्यूगु दु । खः 'बिषय प्रवेश' 'समाप्ति' व अले बिचे गनंगिनं लेखक सफूती खने दयेकः जा, तर थुकिया प्रयोजन थन नाटक्य् दैगु भूमिकाया थें हे जक खः, मू बिषयवस्तुया स्वतन्त्र विकाशप्रति गुगुं अनावश्यक हस्तक्षेप थुखें जुयाच्चंगु खने मदु । खण्ड-काव्यया मू पात्रत सत्यसती व मायावेती या चरित्रज्ञान प्राप्त यायगु मू श्रोत इमिगु 'वाचा' व 'कर्म' हे जुयाच्चंगु खने दु । अर्थात सत्यसती व मायावेतीया परिचय लेखकया मुखाबिन्दु पाखें प्रत्यक्षकथं मजुसे इमिगु थःथःगु कार्यकलाप व खँलाबलाया आधार्य् प्रस्तुत जुयाच्चंगु दु । लेखकया थःगु बिचाः या पूर्वाग्रहं ग्रस्त यान्त्रिक पात्रतय् रूप्य् मखसे सत्यसती व मायावेती निम्हस्यां थःगु मौलिक व्यक्तित्व थनेगुलि सफल जुया च्वंगु खने दु । खः आखिरय् वयाः सत्यसती बिजय जूगुलि लेखकया सहानुभूति व समर्थन सत्यसती प्रति पूर्व-निश्चित खःला धैगु शंका सुनानं याये फू । तर थ्व शंका वास्तविक खःसा लेखकं सत्यसती व मायावेतीया दथुइ करीव अन्ततकनं तिव् संघर्ष कयनाः नाटकिय कौतुहुलता उत्पन्न याये सफल मजुइ माःगु खः । 'सत्यसती' खण्ड-काव्य सत्यसतीया मूकं छह्य व्यक्तिय प्रदर्शन मखसे थन थःगु बिचार मान्यताय् उलि हे क्वात्तुम्ह प्रतिद्वन्दि मायावेतीया न्ह्यःने वैत संघर्षमय स्थिती न्ह्यब्वया तःगु दु । थुकथं सत्यसतीया बिचार, मान्यतायात लेखकं तप्यंक मिखा तिसिनाः आदर्शिकरण यायेगु मस्वसे स्वयं सत्यसतीयात थः

प्रतिद्वन्द्वि लिसे सामना याकाः थःगु-आदर्श थःम्हं हे निर्माण याकाः तःगु-दु ।
 खः लेखकया मू उद्देश्य सत्यसतीयात आदर्शीकरण हे जक यायेगु खःसा थ्व
 खण्डकाव्य एकपक्षीय जुयाः थुके संघर्षतत्व नगन्य जुइगु जुइ फलत थुकी नाट-
 कियता मदइगु जुइ । तर खण्डकाव्यया करीव अन्तयतक्कनं सत्यसती व
 मायावेती थःथःगु बिचार क्षेत्रय् ज्वलि ज्वःपि प्रतिद्वन्द्वि धैथे पाठकतयत अनुभव
 जुइ । ख नं खः थुकथं ज्वलिज्वः अन्तबिरोधि पात्रत बिना छगू नाटकिय
 संघर्षमय वातावरणनं सृजना जुइ फे मखु । छम्ह पहलमान व मचाया दथुइ
 जुइगु मल्लयुद्ध सहि रूपय् संघर्षपूर्ण जुइ मखु न थुकें पाठक, दर्शकतय्
 नुगलय् कौतुहलता थने फे । संघर्ष तिब्र व सजीव जुइत संघर्षय् संग्लभन
 प्रतिद्वन्द्वित उति हे ग्यनेमाः । ‘सत्यसती’ खण्डकाव्यय् नं सत्यसती थःगु
 सिद्धान्तय् दृढम्ह मू नायिका खःसा वया बिपक्षी मायावेती नं थःगु बिचाः
 व तर्क पक्षय् उलि छवास्सुसे मच्चं । थुकि हे थ्व खण्डकाव्यय् संघर्षतत्व
 आरम्भनिसे करीव अन्त तक नं न्हया वनी । मेलय् वनेगु प्रस्ताव ज्वनी
 वःम्ह मायावेती सत्यसतीया न्होने छगू तःधंगु चुनौति, मार व अनि-
 परीक्षा जुया दं वै । मेलय् वने निर्मित गुलि गुलि आकर्षण व प्रलोभन
 मायावेती सत्यसतीयात क्यनी उलि उलि हे सत्यसतीया आत्मवल
 क्वात्तुया वनी । गुलि गुलि धैर्य व संयम सत्यसती क्यनी उलि उलि हे
 मायावेतीया अकर्षण व प्रलोभन तच्चया वनी । थुकथं सत्यसती व माया-
 वेतीया दथुइ परस्परय् थःथःगु बिचारं प्रभावित योय्गु प्रतिस्पर्धात्मक व
 द्वन्दात्मक स्थिति थ्व खण्डकाव्यय् छगूकथं नाटकियता सिद्ध जू वः ।

‘सत्यसती’ खण्ड काव्यय् दूगु द्वन्द्व मात्र सतहया मजुसे नैतिक,
 मनोवैज्ञानिक, दार्शनिक बिभिन्न स्तरय् अत्यन्त सूक्ष्म रूपय् न्हया वना-
 च्वंगु दु । खः यौनवादी मनोवैज्ञानिक तसे यौन प्रवृत्ति हे जीवनया
 मूल प्रवृत्ति खः अले मनूया सम्पूर्ण जीवनया गतिबिधिया परिचालन
 हरधडी थ्व हे प्रवृत्ति यांना च्वनी धाइ । मूल प्रवृत्तिया रूपय् जीवनय्
 यौन या प्रचुर व गहन प्रभाव दै धैगु खँय् चाय्क मचाय्क बिश्वस्त

मायावेतीं थ्व हे यौनास्त्र छयलाः सत्यसती प्रति खतरनाक आक्रमण याइ व वया सुषुप्त यौन कामना थनाः वैत कामुक व उत्तेजित यायेगु तःधंगु कुतःयाइ । प्रत्येक सर्गय् दैच्वंगु ऋतुवर्णनया छगू मूल प्रयोजन नं मायावेतीं सत्यसतीया कामभावयात सक्रिय यायेगु उत्तेजकया रूपय् छयला च्वंगु खनेदु । अऊठ सत्यसतीया यौन शोषण यायेत मायावेतीं नसा, तिसा, पूसा थुज्वःगू क्वातुगु आर्थिक आकर्षणया तिवः नं गावक बिया च्वंगु खने दु । थुकथं मानव मन यात मूलभूतकथं प्रभावित व संचालित याइगु अति प्रभावकारी 'काम' व 'अर्थ' तत्व या तिब्र व यथासम्भव आकर्षणनं इकिधिकि संके मफुगु सत्यसतीया संयम व धैर्य मानबिय मजुसे अप्वः आदर्शपूर्ण जू वनला धैगु आशंका पाठकतय्त जू वने फू । अर्थात मायावेतीं कयंगु भव्य आकर्षणया न्हयःने सुंहे मनूया मानबिय स्वभाव नं आखिरे स्वभावत नायावनी, उकि गुगु बिमुखता व संयम सत्यसतीं कयना च्वन व मानव स्वभावया दृष्टिकोणं स्वाभाविक व व्यावहारिक मखसे सत्यसतीया आदर्शयात अतिरंजित कथं ब्वयगु लेखकया प्रयास हे जक खःला धैगु शंका सुनानं यायेफु । तर मायावेतीया यौन आकर्षण लिसे गुगु संयमित सामना सत्यसतीं यात व केवल सत्यसतीया मात्र आदर्शया प्रतिक मखसे उके मनोवैज्ञानिक औचित्यता नं प्रमाणित जू वै ।

खः सत्यसती ल्यासेवल्य् भात सीम्ह बिधवा खः । भात सीवं छम्ह ल्यासेया यौन कामना न लिसें सी मखु । थ्व खँ मायावेतीं वांलाक चा, स्यू । उकि हे मखा बिधवा सत्यसतीया यौन शोषण यायेत मायावेती प्रेरित जुइ । खः भातया मृत्युया कारणं प्रत्यक्षकथं यौन सन्तुष्टि कायेगु लैपु सत्यसतीयात मन्त । यलया तःमिम्ह साहु संखज्योति लिसे पुनर्बिवाह याना हनं न्हूगु लैपु ज्वनेया निम्ति मायावेतीं सत्यसतीयात तःधंगु आग्रह याइ । तर सत्यसतीं थ्व आग्रहसं थःगु अनाकर्षण कयनी । कारणया रूपय् वं अनेक नैतिक, धार्मिक, सामाजिक संस्कार या लिधंसा काइ ।

खः समाजय् ब्वलंम्ह सत्यसतीयाके प्रचलित सामाजिके संस्कारया प्रभाव
 जरुह दै, तर मात्र मुक्क संस्कारया लिधंसां कयाः हे जक सत्यसतीं
 मेजवनेगु मायावेतीया आग्रह प्रति अस्वीकृति कयना च्वंगु खःसा सत्यसतीया
 आत्मवोध सुसम्पन्न व्यक्तित्व थन थुलि स्पष्ट जुइ मख्गु जुइ । धोंचां
 अँगुर पाउँ धायेथे हे जक अनुकूल वातावरणया अभावय् बाध्यजुयाः
 सत्यसतीं पुनर्बिवाहया माध्यमं प्रत्यक्ष यौन तृप्ति कायेगु कार्य प्रति
 उपेक्षा कयना च्वंगु मखु वरू पुनर्बिवाह यानाः प्रत्यक्ष यौन तृप्ति कायेगु
 कार्य प्रति वया अनाकर्षण, अस्वीकृति अधिकांश व मूल रूपय् वया
 थःगु ऐच्छिक व अन्तरात्माया निर्णय खने दु । छे सत्यसतीं
 मेजे संखज्योति व मायावेतीया, मिखाय् यौन तृप्ति कायेगु पहलय
 तःधंगु मत भेद खने दु । संखज्योति व मायावेतीं यौनतृप्ति कायेगु
 पहयात अप्वः नग्न व शारीरिक रूपय् खंका च्वंसा सत्यसतीया दृष्टिकोण
 बिकशित व भावानात्मक स्तरे खने दु । सत्यसतीं थःत मात्र लाहि
 जाःम्ह छम्ह त्यासेया रूपय् मखु, वरू छम्ह मां व सामाजप्रति उतर
 दाइत्व दुम्ह छम्ह मिसा या रूपय् खंका च्वनी । प्रत्यक्ष सहवास
 पाखे यौन तृप्ति कायेगु नग्न धारणां पुलाः काय्, म्हाय्, समाज,
 धर्म (ज्ञान) पाखे थःगु सम्पूर्ण ध्यानयात छचलाः (channelize याना) थःगु
 यौन प्रवृत्तियात सकारात्मक सन्तुष्टि वीगु उच्च क्षमता (Sublima-
 tion) सत्यसतीयाके विकास जुइ धुंकल । थुकथं मनोविश्लेषण सिद्ध
 याइ कि मायावेतीया कामोत्तेजना यायेगु अथक प्रयासं सत्यसतीयात
 विचलित याये गफुगुया अर्थ सत्यसती काम राग विहीन व समाजं चिला
 च्वंम्ह साध्वी जुयाः मखु, वरू समाज प्रति दुगु उत्तरदाइत्वया वहनया
 माध्यमं थःगु काम राग भावनायात परिष्कृत व सृजनात्मक अभिव्यक्ति
 बियाच्वंम्ह कर्तव्यनिष्ठ मिसा जुयाः खः ।

जीवन प्रतिया नैतिक मापदण्डया दृष्टिकोणसं नं मायावेती व
 सत्यसतीया बिचे तःधंगु द्वन्द खनेदु । मायावेतीं जीवनयात मुक्कं सुखवाद

(hedonism) या मिखां स्वया च्वंगु दु । थःगु व्यक्तिगत सुखया निम्ति जीवन समर्पण यायेगुली हे जीवनया सम्पूर्ण 'भि' दु धैगु निकृष्ट व्यक्तिवाद (gross egoism) पाखें व मूल रूपं प्रेरित जुया च्वंगु खने दु । सत्यसतीयात बिधवा बिवाह याकेगु कार्यं प्रति मायावेतीया समर्थन बिधवा बिवाह छगू नारीवर्गया सामाजिक मुक्तिया रूपय् व सामूहिक रूपय् माः धैगु चेतनां मखु बरु छम्ह निम्हेस्या संकिर्ण स्वार्थ सिद्धिया निम्ति जक जुयाच्वंगु दु । बिधवा बिवाहया प्रगतिशील नारा ज्वनाः समाजय् थःत पिब्वःयाः सामाजिक क्रान्ति यायेगु कुतः मायावेतीया मजू । बरु समाजया मिखा छलेयानाः सत्यसतीयात मेलय् यंकेगु बया गुप्त योजना बया उद्देश्यय् अन्तर्निहित संकिर्णताया कारणबश हे खः । 'थः भिसा जगत भि' धैगु अति व्यक्तिवादी बिचारं मायावेतीं सत्यसतीयात प्रभावित यायेत सनी । तर मायावेती या थुज्वः गु कुतःया लिसलय् सत्यसतीं थःगु व्यक्तित्वयात उद्धार व परमार्थी (Altruistic) या रूपय् व्यापक कथं ब्वै । वं थःगु इन्द्रिय सुखभोगया निम्ति मायावेतीया दबावय् लानाः समाज पाखे मिखा तिमस्यू । अनावश्यक कथं नयेगु त्वनेगु पुनेगु तृष्णायात त्याकाः जीवन समाजया लागि समर्पित यायेगु बिबेक हे वैंके बल्लाना च्वंगु खने दु । थुकें जीवन प्रति नैतिक मापदण्डया रूपय् सत्यसतीं मायावेतीं थें इन्द्रिय सुखवादया मखु वरु आत्मसंयम व आत्म-नुशासनय् दृढ जुया च्वनेगु बिबेकवाद (regorism) यात नाला च्वंगु खने दु ।

दार्शनिक द्वन्द्वया स्तरे 'सत्यसती' खण्डकाव्यया निम्ह पात्र सत्यसती व मायावेती निगू अन्तर्बिरोधी दर्शन 'अध्यात्मवाद' व 'भौतिकवाद' धाःसां पाइमखु । सत्यसती 'सत' या मूर्तरूप खःसा मायावेती 'माया' या प्रतिमूर्ति जुया दँ वैं च्वंगु दु । सत्यसतीया मिखाय् वाह्य भौतिक जगत असत्य, अनित्य व क्षणभंगुर खः । 'सत्य' या निम्ति 'माया' या संसार मिथ्या जुइ । अबिद्या, अज्ञानताया प्रतीक माया अथवा विषय

रसया आकर्षण पाखें संयमित व स्थीर जुयाः परमात्मा ब्रह्म ह्यसीकाः
 'सच्चिदानन्द' प्राप्त यायेगु हे सत्यसतीया सम्पूर्ण जीवनया महान लक्ष
 जुया च्वंगु खने दु । अकें वं धाइ

परमात्मा ब्रम्ह यागू रूप गुण सियओं पापी जी ज्वी मखू का
 (सत्यसती- शिशिर ऋतु वर्णन)

थुकथं नां व जां त्वयेक

ब्रम्ह सत्यम्, जगन्मिथ्या

जीवो ब्रम्हैव नापरः ।

धाइगु अध्यात्मवादया सत्यस्वरूप सत्यसती थ्व खण्डकाव्यय् खने दया
 च्वंगु दु । अध्यात्मवादी खया नं सत्यसती थ्व खण्डकाव्यय् छम्ह समाज लिसे
 च्यूताः मतसे थःगु वैयक्तिक मुक्तिया लागि जक कुतः याइम्ह छम्ह
 अन्तर्मूखि (introvert) दार्शनिकया रूपय् मखु वरू समाज प्रति दुगु
 थःगु कर्म पूर्वकाः कर्मयोगया मार्गं आत्मज्ञान भ्सीकेत स्वैम्ह छम्ह
 समाजमूखी कर्तव्यपरायण नारी खः ।

हानं हानं दई ला जनम थन जुय जीसनं का सदानं

पुण्यं पापं लिपा की जनम गन जुइ सीक्य फूला सुनानं

यायेगू सोखें आ हे नय तिय फत सा धर्मया खँ मब्या का

(सत्यसतीः 'शरद ऋतू वर्णन')

चवय् च्वंगु ऊवलं मायावेतीया इहलोकवाद प्रष्ट जू । इहलोक व
 परलोक धँगु भेद खंकाः कन्हेया मस्यूगु सुखया लोभय् थौंया प्राप्य
 सांसारिक सुख भोगयात तोतेगु वं चायकी बुद्धिमानी मखु । थुकथं

यावत जीवेत सुखं जीवेत

अर्थात्

Eat, Drink, and be merry

धँगु उक्ति पाखे सत्यसतीयात प्रेरित यायेगु मायावेतीया विचाः मूलकथं
 भौतिकवादी खने दु । तर मायावेतीं प्रतिनिधित्व व प्रतिपादन यांना च्वंगु

भौतिकवाद मनुष्या सामूहिक भौतिक उन्नति व हित पाखे लक्षित उद्धार व उत्कृष्ट भौतिकवाद मनुष्ये व्यक्तिगत स्वार्थ सिद्धिया निर्भिन्न समर्पित निकृष्ट भौतिकवाद जुया च्वंगु खने दु ।

सुनां सुनां मायावेतीयात थःगु स्वतन्त्र व्यक्तित्व सम्पन्न पात्रया रूपय स्वीकार मयाये फु । थुज्वः गु शंका यायेफु कि मायावेती संखज्योतियात सत्यसती प्राप्त यायेगु उद्देश्य पूर्ति यायेगु ज्याभः हे जक खः, संखज्योतियात सत्यसती चूलाकाः संखज्योति पाखें छुं आर्थिकलाभ यायेगु मूल उद्देश्यं हे जक मायावेतीं सफूती अनेक तर्क बितर्क पेश याना च्वंगु खः, अत्य वया खँलाबल्हां जीवन प्रति वया थःगु मौलिक दृष्टिकोण व बिचाःया संकेत छुं हे जुया च्वंगु मदु । तर थुकियात अःपुगु लिसः थ्व जुइ फु कि संखज्योति पाखें

अन छको वनसा छिगु सी गुणं
तुइक रेशमगा अति भिगु नं
परसी फारसिया लन साटन
जनिख मलमलया बिय जीं थन ।

धकाः क्यनीगु भौतिक प्रलोभन पाखे

थुलि जित बिय धासा ल्हावने जी वना का
ऋतु ऋतु पतिकं तुं धावने जी वना का !

धकाः गुकथं सहसा मायावेती मोहित जुन व वया जीवन प्रतिया भौतिकवादी धारणाया सूचक मखु धकाः धाये फैं मखु । अज्ज संखज्योति लिस्य सत्यसतीया शरीर व्यापार याकाः लवःया रूपय थःगु नं मानसिक तृप्ति कायेगु मनोवृत्ति नं (?) वया यौन प्रति दैच्वंगु ध्वंसःत्मक व बिकारयुक्त प्रवृत्तिया छुमां खः । उकिं भौतिक सुख प्राप्ति प्रति दैच्वंगु आस्था मायावेतीया नुगलय संखज्योति थःत सत्यसती हया बीगु कार्यभार बी न्ह्यः हे नं मदुगु खँ मखु । बरू सत्यसतीयात ह्लाके छवयेगु गुगु अभिभारा संखज्योति मायावेतीयात बिल उकियात कार्यान्वित यायेगु क्रम मायावेतीया निंति थःगु दुने अव्यक्त रूपय च्वंगु जीवन प्रति दुगु

सम्पूर्ण धारणायात प्रस्फुटन यायेगु अनुकूल व उपयुक्त वातावरण अथवा अवसर जुल । थुकथं प्रत्यक्षकथं संखज्योतियात सत्यसती चूलाका बीगु मायावेतीया मू उद्देश्य खयाः नं थ्व उद्देश्य पूर्तिया कुतःया माध्यमं जीवन प्रतिया थःगु दर्शनयात व्वयेत मायावेती सफल जुया च्वंगु दु । थुकिया आधारय् थ्व धायेफू कि मायावेतीया थ्व खण्ड काव्यय् छ्हा पात्रया रूपय् 'ज्याभःया मू' जक मखु वरू थःगु विचार व दृष्टिकोणं सम्पन्न स्वतन्त्र मौलिक स्थान नं दु ।

खण्डकाव्यया आखिरय् सत्यसतीया बिजय व मायावेतीया पराजय जुइ । भि पात्रया सफलता व मभि पात्रया 'हारं' छगूकथं खण्डकाव्यय् Poetic Justice (काव्यात्मक न्याय) सिद्ध जू व तर थ्व न्याय थन सरल-कथं स्थापना जूगु मखसे संघर्षयुक्त नाटकिय ढङ्गं जुया च्वंगु खने दु । खनं खः अप्पक प्राप्य संघर्षरहित सफलताया उलि मू नं दै मखु । गुलि गुलि कठिन गुगुं कार्य जुया वनी उलि उलि हे व कार्य प्रतिया सफलता नं महान सिद्ध जुजुं वनी । 'सत्यसती' खण्डकाव्यय् नं छगू तिब्र कठिनाइ व छगू तःधंगु चुनौति रूपय् मायावेती उपस्थित जूगुलि हे सत्यसतीयात थःगु व्यक्तित्व व आत्मबल छर्लङ्ग व्वयेगु अवसर वल । मायावेतीया अभावय् सत्यसतीया व्यक्तित्व अपरीक्षित व अप्रमाणित जुयाः थुलि स्पष्ट व ठोस रूपय् प्रस्तुत मजुइगु जुइ । थुगु अर्थे सत्यसतीया चरित्रया गहनता बांलाक व्वयेत मायावेतीया भूमिका उल्लेखनिय व अनिवार्य जू वः । थथ्य धायेबले विरोधाभास थें खने दै, कारण सत्यसतीया चरित्रया महानताय् हाकलं इलेत स्वैह्य मायावेतीयात अःखः वया महानता प्रमाणीत यायेत अनिवार्य गय् धाय् फैं ? वरू मायावेती अनुपस्थित जूगु खःसा सत्यसतीया 'सत्य' स्वतः सिद्ध जुइगु जुइ । तर अथे मखु । अंग्रेजीया महान कबि मिल्टनं धयादीगु दु -

“I can not praise a fugitive and cloistered virtue
unexercised and unbreathed, that never sallies out

and sees her adversary —
that which purifies is trail
 and trail is by what is contrary”

[Areopagitica]

श्व धापूया सारांश खः मभिं पाखें बिस्यूँ वनाः, तापाक्क चिला, थःत
 सिद्ध यायेत स्वैगु ‘भिं’ केवल भ्रम खः, उकी सत्यता दै मखु । मभिं
 पाखें अपरिक्षीत भिया उलि मू दै मखु । मभिं लिस्य यथाशक्य सामना
 यानाः थःत खय्किगु ‘भिं’ हे शुद्ध व सत्य भिं जुड । ‘सत्यसती’ खण्डकाव्यय्
 कधि श्री सिद्धिदासजूया श्व पूर्वोक्त बिचा लिस्य समानता खने दु । तप्यंक
 गुणगान मयासे प्रतिद्वन्दि लिस्य तिब्र सामना याका वय्कलं गुगु नाटकिय
 ढङ्गं ‘सत्य’ स्वरूप सत्यसतीया परीक्षात्मक वातावरणय् चरित्र चित्रण
 याना दिल श्व थुकिया दसि खः ।

थुकथं ‘सत्यसती’ खण्डकाव्यय् दूगु मू घटनाया स्वतन्त्र बिकाश,
 मौलिक व्यक्तित्व सुसम्पन्न पात्रतय उपस्थिति, तिब्र संघर्ष, स्याच्चुगु
 सम्वाद, मनोबिश्लेषणात्मक चरित्रचित्रण इत्यादि तत्त्वत श्व खण्ड-
 काव्यय् दै च्वंग नाटकियताया प्रमाण खः । तर श्व खण्डकाव्यय् दै च्वंगु
 नाटकियता दृश्य नाटक अथवा रङ्गमञ्चय् अभिनित याना कयनेगु कथंया
 मजूसे अप्वः पाठय वा छलफल-नाटकया (discussion play) थें खनेदु ।
 गतिया दृष्टिकोणं श्व खण्डकाव्य उलि खवात्तुसे मच्चं । तर वैचारिक द्वन्दधासा
 श्व खण्डकाव्यया आत्मा हे धाःसां पाइ मखु । बादबिबादया रूपय्
 सत्यसती व मायावेतीया बिचय् वैचारिक संघर्ष करीव करीव सफूया
 अन्त तकं हे न्ह्यां वनी । आखिरय् पराकाष्ठाय् (climax) मायावेतीयाके
 छगू परिवर्तन वै । मायावेतीं धाड्—

वयन मखुत आज्ञा नानि सत्यसती जी
 धरम अधिक वल्ला थौं तया का मती जी
 जनम छिन कयाया बान लातं छि ज्ञान

मसल जिन छि धाये माफ या का ननान

गुगु पश्चाताप व क्षमाया भावनां मायावेतीं श्व शब्दत प्वंकल श्व
मायावेतीया बैचारिक स्तरय् लूगु ज्ञानया निभाः खः । मायावेती
याके वःगु श्वहे परिवर्तन सत्यसतीया महान विजय खः गुके खण्ड-
काव्यय् दूगु तिब्र संघर्षया समाधान जुयाः नाटकियता पू वनी ।

‘सिर्जना’ जिगु मिखाय्

माणिक लाल

नर्मदेश्वर प्रधानजुया “सिर्जना” पिदना च्वन, अले उकिया भूमिका जि च्वया च्वना । छह्मा समालोचक भाजुया समालोचना संग्रहयात कयाः भूमिका वा परिचय च्वयेगु नं “समालोचनाया समालोचना” याये थें जुल । नेपाल भाषाया कृतित ब्वनाः उकी थम्हं खंगु खँ नर्मदेश्वरजुं च्वया दिल, अले उगु संग्रह ब्वनाः पाठकपिनि न्ह्योने ब्वयेहया च्वना । थथे समालोचनाया नं समालोचना यायेगु कुतः पूर्वके निश्चय नं थाकूगु खँ, अथेसां समालोचकया विभिन्न ज्या मध्ये छता “लेखक व पाठकया दथुइ ताँ छुना बिइगु” खः सा समालोचक नर्मदेश्वरजु व पाठकपिनि दथुइ स्वापू थें जक जुइगु कुतः जि याना च्वना । अंग्रेजी साहित्यया छम्ह समालोचक हड्सनजुं धया दीकथं साहित्य धइगु जीवनया ब्याख्या, अले समालोचना धयागु हे साहित्यया ब्याख्या जूगुलि “जीवनया ब्याख्याया व्याखा” खः । थुकथं स्वयेवले छगू समालोचना संग्रहया नं ब्याख्या यायेत कुतः याःसा जिगु थ्व भूमिका च्वयेगु प्रयास छु जू वनीगु खः ?

अथे जूगुलि थ्व भूमिका थ्व सफुती दुथ्याःगु समालोचनात्मक लेखतय् समालोचना मखु, ब्याख्या जक नं मखु, समालोचक भाजु नर्मदेश्वरया सले जीगु नं छसः निसः तनेगु कुतः जक खः । ख नं ठीगु नेपाल भाषा साहित्ये दकले थौंया ह्यति हे समालोचना खः । थौ सिकं सछिदँ मयाक ह्यो अंग्रेजी साहित्य-या कवि समालोचक म्याथु आर्नल्डजुं धया दीगु खः, “यूरोपयात थौ दकले माःगु वस्तु समालोचना खः, अले थ्व हे वस्तु अंग्रेजी साहित्ये दकले मदु।” थौ कीसं धाये माः “नेपालयात थौं दकले माःगु वस्तु

समालोचना खः, अले थ्व हे बस्तु नेपालभाषा साहित्ये दकले मदु ।” नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मय विषये समालोचक कमल प्रकाश मल्लजुं नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मयस यक्को कृति वसां वृत्ति “रचनात्मक” जू तर “सिर्जनात्मक” मजू धया दिल । थुकिया अर्थ उगु इले ज्ञान विज्ञानया विभिन्न क्षेत्रे नेपाल भाषाय अपालं सफू दु, तर मुक्क सिर्जनात्मक वा साहित्यिक कृति ह्यो । थौं थुकिया ठीक विपरित स्थिति बल, नेपाल भाषाया गुलि नं सफू थौं पिहाँ वया च्वन, फुक्कं केवल मुक्कं साहित्य धाये मागु सिर्जनात्मक कृति जक, छुं नं प्राविधिक, व्यावसायिक वा विभिन्न ज्ञान विज्ञानया विषय नेपाल भाषां सफू पिमदं । थथे जूगूया कारण जरूर हे राजनैतिक-सामाजिक अवस्था खः । कारण न्ह्यागु जुइमा स्थिति थथे खः । अऊ थुलि जक मखु, साहित्यमा क्षेत्रे नं पिदना च्वंगु कृति “मुक्कं सिर्जनात्मक” धाइगु गतिविधि जक, समालोचनात्मक मखु । थ्वजोगू स्थितिइ छह्य सन्मलोचनात्मक लेख संग्रह पिहाँ वःगू नेपाल भाषा साहित्यमा विकासे छगू प्रगति धकाः स्वागत याये वह जू । थ्व संग्रह छुं छगू समालोचनाया सैद्धान्तिक सफू मखु, इतिहास मखु, छुं कृतिया पूर्वगू समालोचना वा विवेचनां नं मखु, प्रत्येक लेखे छगू पक्ष जक वा छत्वाः खँ जक कयाः व्याख्या याना तःगू दु, अथेसां समालोचक भाजुं थह्यं खंगू थह्यं चाःगू खँ करकियात ध्वाथुइकाः जि धयागु खँ छिकिपिसँ नं खः धाइ धयागु आशा कया च्वंगू खने दु ।

आः थ्व समालोचना संग्रहस व्यक्त जूगु विचार विषय जिगु नं छतानिता खँ धाये । थ्व संग्रहया नां “सिर्जना” धकाः छुनातःगु गावकं महत्वपूर्ण जू । सामान्य भाषाय् साहित्यमा विभिन्न विधा च्वयेगु, अर्थात् कविता, बाखं, प्याखं आदि च्वयेगुयात सिर्जनाया ज्या अले कृतिया व्याख्या यायेगु वा कृति विषयस छं धायेगुयात ‘समालोचना’ धकाः साहित्यिक गतिविधियात निगू प्रकार कचनेगू चलन दु । थुकथं स्वयेबले समालोचना धयागु बस्तु सिर्जना नाप पाः ।

थःगु समालोचना संग्रहयात ‘सिर्जना’ धकाः नां छुना दीह्य लेखकया विचारे

समालोचना नं सिर्जनात्मक क्रियाया छगू अङ्ग खः । सिर्जनात्मक शक्ति धयागु निगू वस्तु अछि विभिन्न वस्तुया समानता खंकेगु खः । सिर्जनात्मक शक्ति छ्यलेगु खाली साहित्य व कलाया कृति पिकायेतजक मखु, भिगु ज्या यायेत, समाजसेवा यायेत, सामाजिक व राजनैतिक क्रान्ति ह्येत नं सिर्जनात्मक शक्ति छ्यलेमाः, समालोचना यायेत नं सिर्जनात्मक शक्ति छ्यलेमाः । मुक्कं सिर्जना धाइगु साहित्यिक कृति व लेखकया व्यक्तित्वया क्वातुगु स्वापू दु । लेखकया कृतिइ वया चरित्र व दृष्टिकोण खने दइ, अथे हे समालोचना व्वने बले समालोचकया व्यक्तित्व खने दइ । सिर्जनात्मक धाःगू साहित्य जुइमा वा समालोचकनात्मक लेखः, निताय् नं कीसं वाला सोसा जीवनयात लेखकं गुगु मिखां स्वत, छुलुइकल धयागु खँ कीसं खनी ।

थुकथं समालोचना नं सिर्जना खः । फिगुगूगु शताब्दीया अंग्रेजी साहित्यया समालोचक म्याथु आर्नल्डं समालोचना धयागु हे “विश्वे सिउगु व खगुली दकले भिगु खँ सिइकाः प्रचार यायागु व अले न्हूगू व सत्य विचार सिर्जना यायगु” खः ।

श्व संग्रहस दुथ्याःगु रचनातय् ब्याख्या याना चवने माःगु मदु, थः हे स्पष्ट जू । बरू बिभिन्न रचनाय् धया तःगु खँ बारे जि नं छुं धाये माः थें तायागु बिषये जक छता निता खँ चवये । प्राचीन काव्यय् ‘म्ये’ तत्वया स्थान धयागु लेखे लेखकं छता हे खँय् जोड बिउगु दु, । कीगु भाषाया प्राचीन काव्ये ‘म्ये’ तत्व वा संगीत वा मनोरञ्जन पक्ष हे आत्मा खः । विश्वय नं प्राचीन काव्यया प्रसार जुइ फुगु गुण हे उकिया ‘म्ये’ तत्व खः बरू मनोरञ्जनया कारणं सिकं राजनैतिक स्थिति यानाः थथे म्ये तत्व प्रधानता दूगु काव्यया रूप कागू खः । प्राचीन युगे जक मखु थौ नं विश्वया थाय्थासे स्वाधीनता मदुगू व प्रकाशन याये मफइगू स्थितिइ लाना च्वंगू थासे प्रतिरोध कवितां म्येया रूप कागु दु । प्रशिद्ध अरब समालोचक गस्सन कनफनिजुं धया दीकथं म्ये धयागु छापेय् याये म्वायेक म्हुतं म्हुतू प्रसार जुया वनी, स्मृति लुमंकाः ल्यंका तइ । श्वजोगु कारणं कीगू प्राचीन काव्ये

‘म्ये’ तत्त्व प्रधान जूगु खः ।

मेगु छता खँ न्हयथने बह जू । प्राचीन काव्य बिषय च्वयाः लेखक “साहित्य गुगं छगु वर्गया सम्पत्ति मखु” धयागु प्रगतिशील विचारधारा धका ह्लियना दिल । प्रगतिशील साहित्यया धारणा थथे मखु । बरू प्रगतिवादी विचारधारा कथं ला साहित्य व कला, संस्कृति सकतां छुं वर्गं थः हितया निम्ति छचली, साहित्य यात गुगुं वर्गया सम्पत्ति यायेगु छहू शोषकतयगु ला कि बहुसंख्यक जनतायागु ? धयागु प्रश्न दकले महत्वपूर्ण, कीत माःगु साहित्य बहुसंख्यक जनताया हित स्वइगु, अपिलिसे सत्तीगु व क्वातुगु स्वापू दुगु साहित्य खः । विभिन्न वर्गया सम्पत्ति जुइगु कारणं हे विभिन्न प्रकारया साहित्य दइगु खः ।

संग्रहया निगूगु लेखस लेखकं थौया नेपाल भाषा काव्ये पूर्वक रोमानिवादया प्रवाह छुना दीह्य कवि सिद्धिचरण खः धका तर्क याना दीगु दु । कीगु साहित्यया छखलः समालोचकपिके आधुनिक रोमानिवादया आन्दोलन शुरू याना दीह्य कवि वैकुण्ठ लाकौलजु खः धयागु धारणा दु, अले थ्व धापुया समर्थने लाकौलजुया “व्हय्त्यंगु स्वां”यात न्हयोने ब्वइ । “व्हय्त्यंगु स्वांयात” कविता हे रोमानिवाद मखु, क्लासिकल धाये लो धका नर्मदेश्वर जुं याना दीगु तर्क तस्सकं बांलाः, नेपाल भाषा साहित्यया बांलाक बर्गीकरण व सही मूल्यांकन यायेगु ज्याय् वय्कःया लेखं बांलांगु देन बिइ ।

‘कबियित्री नारायण देबी छगू विश्लेषण’ नां या लेख नामं कयं थें तुं छगू विश्लेषण खः छगू पूर्वंगु बिबेचना थ्व मखु कबियित्रीया कविता ब्वनेब्यले थःत लागु प्रभाव द थःगु छतानिता धारणा प्वंका तःगु प्रभाववादी (impressionistic) लेख थ्व खः ।

‘आधुनिक कविता छगू चर्चा’ गाक्कं दुकुलुगु लेख खः । थ्व लेखे आधुनिक धका न्हूगु युगया कविता (नःलि कविता संग्रहया थें) जक मखु, न्हूगु बिचारधाराया प्रवाह जक नं मखु कविता नांया बिधाय् हे परिवर्तन वयाः न्हूगु हे विधा थें पिदंगु न्हू—कविताया विश्वव्यापी आन्दोलनया छगू

अङ्गया रूपे नेपाल भाषा साहित्ये नं पिदंगु न्हू-कविताया चर्चा थ्व खः । न्हू-कविताया खास खास प्रकृति क्यना तःगु गाक्क बांलाजू । बरू छता हे जक खँ जि धाये मन दु । नेपाल भाषा आधुनिक कविता रोमानिवादपाखें चिला वना च्वन धका लेखकं धया दिल्, उकिया समर्थने बुद्ध सायमिजुया कविता उद्धरण याना तःगु दु । ख जा बुद्ध सायमिजु जक मखु आपालं आधुनिक कविपिके थ्व प्रवाह दु । तर आधुनिक कविता आन्दोलनया मूल रूप प्रतीक (Symbol या अर्थे, Imagery या अर्थे मखु) या माध्यमं कल्पना प्वकैगु खः थथे प्रतीकवादी अभिव्यक्तिया लँ ज्वनाः न्ह्यज्यासा (रोमानिवादी प्रवाह हे कय्च्यानाच्चंसां) पूर्वक “आधुनिक” कविता धाये माली । नेपाल भाषाया सम्पूर्ण आधुनिक कविता “रोमानिवाद-विरोधी” धाये गुलितक छिनी बांलाक हे वाला स्वये मानिथें च्वँ ।

संग्रहया दकलेलिपाया लेखे नर्मदेश्वरजुं महाकवि सिद्धिदासया खण्ड काव्य “सत्यसती” छगू खण्डकाव्यया रूपे च्वया तःगु जूसां उकी नाटकया गुण गाक्कं दु धका तर्क याना दिल् । तर्कया रूपे वय्कलं ‘सत्यसती’ स लेखकं वर्णन बिइगु मयासे पात्रपिनि कार्यकलाप व खँलाबलाया पाखें प्रस्तुत यागु दु धया दिल् । खण्डकाव्य व नाटकया सिइकेगु थ्व भेद अर्थात् प्रस्तुत यायेगु ढङ्ग पिनेया जक भेद खः बांलाक हे ल्कासिकल प्रवाह मज्वनीपि लेखकं रूपया औपचारिताय् परम्परा हे धका कय्च्याना मच्चं, थुकथं स्वये-बले लेखक थः न्ह्योने मबसे पात्र पाखें ‘जोवनया किपा’ प्रस्तुत यायेगु नाटकया प्रविधि साहित्यया मेमेगु विधाय् नं प्रयोग याये मजिउगु मखु, खास याना थोया न्हूपि लेखकं छगू व मेगु बिधा कट्टरकथं मपाके धुंकल निगूगु तर्क वय्कलं नाटकीय कौतुहलताया खँ न्हिथना दिल् । नाटकया थःगु हे ढङ्गया कौतुहलता दु, तर छुं हद तक थ्वजोगु कौतुहलता मेगु प्रकारया काव्ये नं दये फु । थ्व फुक्क नाटकया पिनेगु रूप जक खः । नाटकया मूल आत्मा संघर्ष खः । बिश्व प्रसिद्ध नाटककार जर्ज बर्नार्ड शाय् कथं नाटक म्हसीकेगुहे संघर्ष खः, संघर्ष मदुसा नाटक मदु । नाटकया मूल

आत्मा नाटकीय संघर्ष नं 'सत्यसती' स गावकं दु धकाः बिभ्लेषण यानाः
क्यना तःगु ग्यसुलागु तर्क खः ।

बरू छता खँ धाये छि, 'सत्यसती' स खने दुगु संघर्ष परम्परागत
नाटकया संघर्ष जक मजुसे आधुनिक समस्यामूलक नाटकया संघर्षया नं रूप
काःगु दु । फिगु गूगु शताब्दी तक बिश्वया बिभिन्न साहित्ये नाटके व्यक्ति-
त्वया संघर्ष हे नाटकया मूल बस्तु जुइगु, तर थौया समस्यामूलक नाटके
बिचारधाराया संघर्ष हे मूल संघर्ष जू, सत्यसतीया संघर्ष बिचारधारात्मक
स्तर कया तःगु खँ नर्मदेश्वरजुं क्यना दीगु दु । अले हानं न्हूगु समस्या
नाटके थे 'सत्यसती' स घटनासिक सम्बाद अपो दु । छम्ह नाटककारयाके
दये मागु दकले तःधंगु गुण 'सहानुभूति' अर्थात् पात्रपिनि मने दुहाँ बना
अमि हे भावना थुइकाः नुवाकेगु शक्ति व समाजया समस्या वाला क्यने
फइगु क्षमता महाकवि सिद्धिदासयाके दु धयागु दसु "सत्यसती" स दू ।
जरूर नं 'सत्यसती' कृति कवि सिद्धिदासयाके च्वंगु नाटककारया प्रतिभा
व्वया च्वंगु दु, अले थ्व खँ बांलाक उला क्यनाः नर्मदेश्वर प्रधानजुं वय्क-
याके च्वंगु समालोचकया प्रतिभाया परिचय बिउगु दु ।

मुद्रक : शारदा प्रेस, केलटोल, काठमाडौं, नेपाल ।